

Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет філології

Кафедра української мови

ДИПЛОМНА РОБОТА

на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти
на тему «Мовні засоби вираження агресії у медіа»

Виконала: студентка 2 курсу,
групи УМЛф-21м
спеціальності 035 Філологія.
035.01 Українська мова та література
Перейма Ю. Б

Керівник – доктор філологічних наук,
професор Грещук В. В.

Рецензент – доктор філологічних наук,
професор Хороб С. І.

Івано-Франківськ – 2023 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1	
ТИПОЛОГІЯ МОВНИХ ЗАСОБІВ ВИРАЖЕННЯ АГРЕСІЇ.....	7
1.1 Агресія, її типи та зв'язок із мовленням.....	7
1.2 Вербальні засоби вираження агресії	10
1.3 Невербальні засоби вираження агресії	18
Висновки до розділу 1	22
РОЗДІЛ 2	
АГРЕСІЯ У ЗАСОБАХ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ	24
2.1 Агресія на телеекранах та прайм-тайм	24
2.2. Місце агресивної поведінки в українському медіапросторі на прикладі телеканалу «СТБ»	28
2.3 Вплив споглядання негативного контенту на дії та поведінку людей	38
Висновки до розділу 2	42
РОЗДІЛ 3	
МОВНА АГРЕСІЯ У ЧАС ВІЙНИ.....	44
3.1 Лексика війни на телеекранах та у житті	44
3.2 Найпопулярніші фрази війни.....	49
3.3 Як ми називаємо ворога.....	57
Висновки до розділу 3	62
ВИСНОВКИ.....	63
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.	66

ВСТУП

Актуальність проблеми. Надмірний стрес, емоційність та страх у сучасному світі мають прямий вплив на мовлення та поведінку людей. Щодня нас оточує багато негативу, а жахливі новини доносяться з усіх можливих каналів. Постійні потрясіння призводять до того, що люди все частіше відчують злість та агресію.

Будь-які емоції виражаються словами, та чим сильніші ці емоції, тим менше людина контролює власне мовлення. Це призводить до вживання ненормативної лексики, образливих, лихих слів. Агресія може виявлятися через наше мовлення в різних сферах життя, включаючи соціальні мережі, медіа та міжособистісні стосунки. А це все впливає на взаємини у суспільстві та вміння комунікувати.

Дослідження мовних засобів вираження агресії може допомогти в розумінні психологічних аспектів агресивної поведінки, а також визначити, як можна протидіяти конфліктам. Телебачення, своєю чергою, впливає на громадську думку та ставлення глядачів до різних суспільних питань. Виявлення агресії на телебаченні допомагає зрозуміти, як вона відбивається на поглядах і поведінці людей. Глядачі часто переймають поведінкові моделі через споглядання, тому важливо дослідити, який вплив агресія на телеекранах має на повсякденне життя реципієнтів. Щобільше, жорстокість на телебаченні може суперечити принципам об'єктивності та журналістської етики, а агресивність, яка транслюється з телеекранів, може сприяти напруженості та конфліктам між людьми. Засоби масової інформації будують суспільну думку, відповідно важливим є те, який контент вони транслують у маси. Все вищесказане і зумовило такий вибір теми та визначило її актуальність.

Мета дослідження полягає у з'ясуванні та розумінні специфіки мовних засобів, які виражають агресію у різних контекстах, висвітленні

різноманітних мовних конструкцій, що використовуються для вираження агресії як у повсякденному житті, так і у засобах масової інформації.

Для досягнення зазначеної мети необхідно виконати такі **завдання**:

- 1) здійснити огляд ЗМІ та агресивного контенту в ефірі;
- 2) визначити та проаналізувати вербальні та невербальні засоби, що використовуються для вираження агресії;
- 3) встановити, як споглядання агресивного контенту впливає на поведінку та стан глядачів;
- 4) виявити, як агресивна лексика впливає на культуру мовлення;
- 5) здійснити аналіз конкретних прикладів агресивного мовлення та поведінки в ЗМІ та розглянути їхній вплив на суспільну думку;
- 6) Зрозуміти, як стрес та емоції впливають на мовну ситуацію у час війни;
- 7) Оцінити культурний рівень мовлення сучасного покоління.

Об'єктом дослідження є контент, який транслюється у медіа.

Предметом дослідження є зміст мовних засобів, які використовуються для вираження агресії у медіа, а також їх вплив на комунікацію та суспільну думку.

Наукова новизна магістерської праці визначається недостатнім рівнем вивчення мовних засобів вираження агресії в сучасних медіа та важливістю їхнього впливу на емоційний стан людей.

Методи дослідження. У науковій роботі використані різні методи дослідження, щоб комплексно дослідити тему. Зокрема це різні види аналізу, такі як лінгвістичний аналіз, аналіз контенту медіа, що дозволяє ідентифікувати засоби вираження агресії, оцінити їхній зміст. У роботі присутній емпіричний метод, застосовані порівняння та спостереження. Системно-структурний метод дозволив дослідити закономірності впливу жорстокості на телеекранах

поведінкові моделі глядачів. Інтердисциплінарний підхід дав змогу, використовуючи різні науки, такі як лінгвістика, психологія, соціологія, медіаграмотність, зробити висновки, що у питанні вираження агресії важливо звертати увагу на комплексний підхід.

Практичне значення одержаних результатів. Наукова робота має підґрунтя для подальшого дослідження теми агресії у суспільстві, зокрема у контексті лінгвістики, а також у поєднанні її з такими науками, як журналістика, психологія, соціологія. Дослідження є важливим для розуміння мовної та культурної ситуації у емоційно складні часи, як емоційна напруга впливає на мовлення, як це виражається у суспільстві та який вплив мають медіа на поведінку та мовлення людей у повсякденному житті. Робота може сприяти підвищенню медіаграмотності серед аудиторії, навчаючи людей розрізняти агресивне мовлення в ЗМІ та використовувати критичний підхід до споживання контенту. Розуміння впливу агресивного мовлення на психологічне здоров'я та як негативні емоції проявляються за допомогою вербального та невербального мовлення може допомогти розвивати підходи до психологічної підтримки та консультування людей, які не здатні самотужки впоратися з агресією та її впливом. Також важливим є аспект покращення взаємостосунків у суспільстві та культури мовлення. Отримані результати можуть мати позитивний вплив на суспільство, сприяючи покращенню комунікації та зменшенню негативних наслідків агресивного мовлення в сучасному інформаційному середовищі.

Апробація. Результати дослідження апробовані в статті «Типологія мовних засобів вираження агресії (на прикладі ЗМІ)» в журналі «Прикарпатський вісник НТШ. Слово». № 18(69), 2023 рік.

Структура й обсяг наукової роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загального висновку, списку використаних джерел. У першому розділі «Типологія мовних засобів

вираження агресії» досліджено поняття агресії, вербальні та невербальні її прояви. У другому розділі «Агресія у засобах масової інформації» на конкретних прикладах продемонстровано, як виражають агресію у ефірі та досліджено, який вплив це має на глядачів. У третьому розділі «Мовна агресія у час війни» досліджено, як ми називаємо ворога, які фрази стали найпопулярніші у час війни, як люди виражають агресію у часи постійного стресу та яка лексика є характерною для воєнного часу.

Загальний обсяг роботи становить 68 сторінок, основний зміст викладено на 57 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТИПОЛОГІЯ МОВНИХ ЗАСОБІВ ВИРАЖЕННЯ АГРЕСІЇ

1.1 Агресія, її типи та зв'язок із мовленням

Агресія - це поведінкова реакція на подразник, яка передбачає ворожість, напад та намагання завдати шкоди собі чи оточуючим [1]. Вона може проявлятися у ненависному ставленні, неприязні до інших, спробах завдати тілесних ушкоджень, зав'язати бійку, образити словесно, принижуючи співбесідника. Сюди ж можемо віднести погрози, насмішки, недоцільні, жорстокі жарти, маніпуляції, крики, писки, а також інші форми виявлення агресії, як міміка, транслювання невдоволення тілом, жестами, іншими діями.

Як бачимо, мова є одним зі основних та найпоширеніших способів вираження людської агресії, адже дозволяє описати найширший спектр емоцій та почуттів, саме тому вивчення типології мовних засобів є важливим аспектом для розуміння комунікативної поведінки людини.

З негативною, жорстокою поведінкою ми стикаємось щодня: у транспорті, на вулиці, на роботі, університеті, у телевізорі, соціальних мережах, тощо. Люди – емоційні істоти, а враховуючи сучасні складні реалії, кожен відчуває приливи гніву та нерідко виливає його на оточуючих: чи то близьких, чи зовсім незнайомих людей. Негатив, що оточує сучасне суспільство у всьому, не може не відобразитися на культурі спілкування. Щоденні негативні новини, життя у час війни провокують у людей нові та емоційніші прояви агресивної поведінки.

У своєму тесті на визначення рівня агресії американські дослідники А. Бас та Е. Даркі [2] виділяють такі види агресивних реакцій:

- фізична агресія (агресор використовує фізичну силу для завдання шкоди опоненту);

- вербальна агресія (агресор передає негатив через слова та такі форми, як крик, вереск, тощо);
- роздратованість (агресор готовий у будь-який момент проявити жорстокість від найменшого джерела збудження);
- негативізм (поведінка, яка спрямована проти правил. Спершу проявляється опором, згодом доходить до активної боротьби);
- образа (може проявлятися як через реальні дії оточуючих, так і через власні вигадки. Проявляється через заздрість, ненависть, ворожість);
- почуття провини (відображається у самоненависті, переконанні, що людина не така, погана, все робить неправильно);
- підозрілість (переконання, що світ жорстокий, усі інші люди завдають тільки шкоди).

Окрім цього прояви агресивності можна структурувати парами, що є протилежними за значенням:

Фізична агресія	Вербальна агресія
Відбувається безпосередньо через застосування фізичної сили агресором. Побиття, тілесні ушкодження (якщо стосується людини), ламання, перекидання (що стосується предметів)	Такий вид виражається за допомогою образливих слів, інвективної, ненормативної лексики, а також звуків.
Також ці два прояви можуть поєднуватися. Бійка чи завдання шкоди навколишньому середовищу може супроводжуватися криками, матами, словесним виплеском негативних емоцій.	

Пряма агресія	Непряма агресія
Прояв жорстокої, насильницької поведінки, яка безпосередньо стосується опонента	Такі дії, як плітки, жарти, обговорення, які спрямовані на конкретну людину, але без її участі. Також сюди відносяться неконтрольовані вибухи емоцій, як тупотіння ногами, кидання всього навколо, биття кулаками по стінах, столі, тощо.

Зовнішня агресія	Автоагресія
Агресивна поведінка спрямована на оточуючих.	Негатив спрямований безпосередньо на себе.

Захисна агресія	Провокуюча агресія
Агресія виникає як захисна реакція на подразники.	Перший крок у конфлікті. «Найкращий захист – це напад».

Здорова агресія	Деструктивна агресія
Прояв такої (контрольованої) агресії дозволяє долати перешкоди, відчувати мотивацію, працює як інструмент для виживання у еволюційному сенсі.	Неконтрольовані прояви агресії з причиною чи без, які завдають шкоди та суперечать суспільним нормам.

Ворожа агресія	Інструментальна агресія
Кінцевою метою такої агресії є обов'язкове заподіяння шкоди.	Заподіяння шкоди є тільки інструментом для досягнення іншої мети.

Враховуючи вищесказане, майже кожен вид агресії можна виразити словесно, з чого робимо висновок, що мова та агресивна поведінка є безпосередньо пов'язані між собою. Словесну агресію можна трактувати як бажання співбесідника завдати моральної шкоди, здійснити негативний емоційний вплив, вмотивовано образити іншу персону.

Мова відтворює як раціональну, так і емоційну складові. Коли людина перебуває у стані спокою, раціональне мислення переважає, тому вона контролює те, що говорить, веде себе ввічливо, обмірковує усе сказане. Перебуваючи у емоційному збудженні через ряд чинників, особа не може контролювати своє мовлення, тіло, раціональне мислення зникає. Конфлікти чудово демонструють, як емоційність впливає на розмову. Вони здебільшого базуються на негативних емоціях, які перекривають раціональне мислення, викликають агресію, що призводить до деструктивного спілкування, де починає проявлятися мовленнєва агресія.

Для того, щоб детальніше заглибитися у питання агресивності у поєднанні з мовленням, засоби вираження агресії у лінгвістичному аспекті можна поділити на вербальні та невербальні.

1.2 Вербальні засоби вираження агресії

Вербальне мовлення – це словесна форма комунікації. За допомогою слів мовець передає свою думку, емоції, почуття. Мова потрібна нам, щоб

інформувати, здійснювати вплив чи просто комунікувати. Це інструмент для порозуміння між мовцями, та нерідко цей інструмент використовується у негативному значенні.

Верабльними вираження агресії можуть слугувати:

- Слова, які несуть у собі негативний емоційний підтекст. Сюди можемо віднести такі слова, як «дурак», «мудак», «ідіот», «сволоч», «покильок», «брехун», тощо. Такі слова чи фрази обирає мовець для того, щоб прямо висловити свої негативні емоції, образити опонента та викликати у нього образливі почуття. Такі слова містять виключно суб'єктивну думку мовця і здебільшого виражаються у стані емоційного збудження.
- Вислови, які показують, що мовець ображений або гнівається. Сюди можемо віднести звинувачення, як от: «ти поводиш себе, як мала дитина!», «ти не цінуєш мене!», «ти думаєш тільки про себе!», «не хочу мати з тобою нічого спільного», тощо. Такі фрази мовець важиває для того, щоб донести свої почуття, але таким чином змушує адресата відчувати провину за свої дії.
- Приховані образи. Цей тип поведінки можемо віднести до пасивної агресії, адже негатив проявляється натяками, зміщенням теми розмови, невиразними образливими фразами, які направлені на те, щоб зачепити співрозмовника, але не використовувати прямих негативно забарвених слів.
- Ненормативна, інвективна лексика, лихослів'я. Агресія виражається яскраво, за допомогою негативно забарвлених слів. Груба мова може викликати як страх, так і провокувати агресію у співрозмовника.
- Словесні маніпуляції. Тут часто використовується сарказм, щоб нібито ненароком зачепити почуття іншої людини. Це призводить до насмішок, принижень, тощо.

Нецензурна лексика вже стала звичною для суспільства. Її використовують щодня і ледь не усі довкола: від школярів, до дорослих людей. Агресивні слова виступають психологічною розрядкою у емоційно напружені моменти. Крім того, щоб полегшити свій морально-емоційний стан подібна лексика виконує багато функцій:

- висловлення невдоволення;
- спроби маніпуляції;
- бажання образити, осоромити опонента;
- бажання здаватися крутим, старшим;
- спроби привернути до себе увагу;
- засіб самоствердження;
- психологічний захист;
- дружнє кепкування;
- демонстрація бунту.

Ці та інші приклади слугують поштовхом до того, що вживання матів стало своєрідною нормою, а розмови у сучасному світі часто відрізняються своєю брутальністю.

Молоде покоління все частіше висловлюється далеко від літературної мови, дозволяючи собі все гірші і гірші фрази, що з часом переростає у звичку. Спершу нецензурна лексика вживається тільки у моменти емоційного напруження, та згодом це перетворюється у звичку і подібні висловлювання вживаються вже у повсякденному житті. Тема матів стає все менш табуовано, а суспільство перебуває на межі культурної деградації, адже кордони норми та занадто різних висловлювань стали надто розмитими.

Враховуючи такі тенденції, варто звернути увагу на чинники, які сприяють занепаду культури мовлення, що спричиняє поширення інвективної лексики серед молоді та суспільства зокрема:

- вживання такої лексики у засобах масової інформації,
- відсутність будь-якої цензури у соціальних мережах,
- нормалізація нецензурної лексики,
- зниження рівня культурної освіченості молоді,
- виховання дітей у неблагополучних сім'ях,
- оточення (школа, робота, університети, компанії, родина, тощо),
- велика емоційна напруга, важкі реалії...

Дуже влучно описує інвективну лексику у спілкуванні Світлана Форманова: «У конфліктній мовленнєвій ситуації, в якій реалізується інвективна стратегія, інвектор та інвектант частіше за все використовують вербальну агресію, оскільки, коли в них не вистачає аргументів, у словесній дуелі переважають емоції» [3]. Із такою думкою неможливо не погодитися, адже, як ми уже дослідили вище, емоції переважають над здоровим глуздом, що провокує у особи ненормативну лексику. У пориві агресії людині не вистачає аргументів, а емоційне напруження блокує раціональне мислення, що і призводить до подібних негативних та образливих висловів.

Нестабільний емоційний стан, стрес, який суспільство переживає, безумовно призводить до використання нецензурної лексики. А це відображається в тому числі на дітях, які переймають поведінку дорослих. Тому все частішою стає тенденція, коли ненормативну лексику можна почути з уст школярів у навчальних закладах та ще частіше за їхніми межами.

Цікавим різновидом є пасивно-агресивна поведінка, яку ми можемо розпізнати завдяки певним фразам, які можуть здатися невинними на перший погляд, але містять приховану критику, невдоволення у поведінці персони. Така форма відноситься до стилю поведінки, при якому особа виявляє свою агресію не прямо, ненормативною лексикою, чи емоційно наповненими фразами, а натякає на них через пасивні дії, нейтральні вислови або бездіяльність. Подібна поведінка часто використовується людьми, які не хочуть або не можуть

виразити свої почуття та емоції відверто. Це може бути зумовлено вихованням, чи якимись особистими чинникам. Розглянемо фрази, які вживають під час пасивної агресії:

- «Та ок, ясно» - нібито погоджується із спідбесідником, але насправді людина ображена.
- «Нічого страшного» – у відповідь на дії, які очевидно викликали невдоволення.
- «Як хочеш» – коли це вимовляється із відчуттям роздратування чи різницею між словами та тоном.
- «Я не ображений» – коли очевидно, що людина дійсно ображена, та хоче сховати це.
- «Це ж тільки жарт» – вживається після того як було сказано щось образливе, ніби ненароком.
- «Невже ти не знаєш, що я маю на увазі?» – підкреслити свою значущість, одночасно принизивши опонента за недостатній інтелект.
- «Я просто кажу...» – перед або після критичного коментаря.
- «Не пам'ятаю» – відмова від відповідальності за свої дії.
- «Тобі краще знати» – з іронічним або саркастичним підтекстом.
- «Ну так, звісно, я завжди винний» – як засіб уникнення відповідальності.
- «Мені байдуже» – коли очевидно, що це не так.
- «Не знаю, про що ти» – уникання відвертої розмови про проблему.

Ці фрази, особливо коли вони використовуються регулярно і в певному контексті, можуть вказувати на пасивно-агресивну поведінку особи. Однак важливо пам'ятати, що контекст та обставини, в яких вони використовуються, дуже впливають на їхнє значення.

Як бачимо, подібна лексика не включає у себе мати, лайку, нецензурні вислови, але все одно є виявом людської агресії. Тому мовних засобів, які

здатні виражати цю емоцію насправді більше, ніж може здатися на перший погляд.

До речі, цікавим є те, як наші предки виражали свою агресію. Сучасне покоління звикло радше вживати мати, та заглибимось в історію і звернемо увагу на давню українську лайку.

Грубий говір є частиною образливої лексики великої кількості мов, він містить у собі недоречні, грубі та образливі фрази. Застосування подібної мови має конкретні етнічні, культурні та соціальні характеристики і відрізняється у різних культурних середовищах. Тому лайка у кожного народу відрізняється своїми ознаками, а українська ще й певним колоритом.

Лайка, як елемент образливої мови, бере свій початок із релігійних переконань. Вживання поганих слів, що має свій термін - лихослів'я, могло призвести до якогось негаразду, а люди, які вживали такі слова обов'язково мали бути покарані Богом. Використання образ свідчило про вороже ставлення до тих чи інших прийнятих у суспільстві правил. Але релігійні переконання змінювались, ставлення до релігійності з розвитком світу також, тому деякі образи утверджувалися у культурі, і їх вживання ставало виразом тієї чи іншої соціальної позиції. [4]

В Українській лайці ми спостерігаємо неабиякий вплив релігії. Часто у ній використовуються такі слова, як «чорт», «дідько», «біс». Можемо навести такі приклади вживання української лайки з цими словами [5]:

- Де його чорти понесли?
- Дідька лисого
- Дідько б його взяв
- Іди до бісової матері...
- Якого біса?

Будь- яка лайка має виразні культурні характеристики у кожного етносу, який її застосовує. Українські образи зазвичай асоціюються з виконанням природних потреб людського тіла. Ключовим та найбільш поширеним є слово «срака», яке історично було і залишається використаним в численних ситуаціях. Також широко використовується «гімнюх», «засранець», «бзюк», тощо. Наведемо декілька прикладів подібної лайки [5]:

- Гарна, як срака навиворіт.
- Насеру його матері!
- Поцілуй мене в сраку!

Це твердження підкреслює українська філологиня та вчителька Катерина Тимошенко у подкасті ютуб каналу «Свій»: «Для української мови нехарактерна обстежена, нецензурна лексика у подібні російського матючиння. Російські матюки мають вкраплення фіго-угорських говірок, там багато блатнюка, тюремного жаргону, що пов'язано безумовно з історією. У них особливість, що дуже ця лайка сексуалізована..... Українська лайка (не мати) відрізняється тим, що вона пов'язана з темою дефекацій». Окрім цього вона згадує про релігійний аспект, який ми описували вище та окремо розглядає прокльони, як різновид української лайки [6].

Важливо відрізнити лайку та матюки. Лайка – вживання лихих слів (тобто таких, які можуть накликати лихо). Загальніше цей термін можна назвати лихослів'я. Вона використовується для виявлення різноманітних почуттів та може бути повністю прийнятною

Матюки ж - це лайка по матері. Так Борис Грінченко, відомий український лінгвіст, педагог, письменник та громадський діяч, у своєму «Словарі української мови» давав визначення матам [7]. У цьому словнику він пояснював багато слів української мови. Він тлумачив слово «матюк», як «брань въ мать», який використовувався для опису грубих, ненормативних або образливих висловлювань, де мати використовувалася як об'єкт образи.

Прокльони, як різновид лайки - це висловлювання або фрази, що використовуються для побажання комусь зла чи нещастя. Вони так як і лайка, можуть мати релігійне, магічне або культурне походження і вважалися реальним способом вплинути на чийсь долю шляхом слів.

В історії багатьох культур існує віра в силу слова, і в те, що воно може приносити нещастя. Зокрема і українці використовували прокльони, як засіб помсти чи захисту або як вираз глибокого роздратування. Вони вірили у силу слова та те, що воно здатне впливати на ситуацію. Українці - релігійний народ, а, як відомо, навіть у Євангелії писало: "На початку було Слово" [8]. Люди вірили, що Господь може допомагати хорошим, так само і карати поганих. Переконання в існуванні вищих сил і зв'язок з ними за допомогою мови призвело до створення прокльонів.

Прокльони можуть містити у собі як релігійний контекст, так і природній, сімейний, історичний чи соціальний. Зазвичай вони супроводжуються такими словами: «А щоб ти» та «бодай» (Боже дай). Наведемо декілька прикладів українських прокльонів [9]:

- А щоб ти щастя не знав...
- А бодай тебе чорти вхопили...
- А бодай ти скис!
- А бодай ти смоли в пеклі напився!
- А щоб тобі рука відсохла!

Важливо зазначити, що в сучасному світі багато людей сприймають прокльони як символічні висловлювання, не вірячи в їх реальний вплив. Однак у деяких культурах і суспільствах віра в силу прокльонів все ще дуже міцна.

Про давнє походження української лайки свідчить і доба козацтва. Яскравим прикладом можу слугувати лист до турецького султана. Він є вкрай нахабною та гумористичною відповіддю на наказ султана підкоритися. У

своєму листі козаки з гумором та іронією висловлювали своє ставлення до султана, його війська та імперії в цілому. «Ти — шайтан турецький, проклятого чорта брат і товариш і самого люципера секретар. Який ти в чорта лицар? Чорт викидає, а твоє військо пожирає. Не будеш ти годен синів християнських під собою мати, твого війська ми не боїмося, землею і водою будем битися з тобою. Вавілонський ти кухар, македонський колесник, єрусалимський броварник, александрійський козолуп. Великого і Малого Єгипту свинар, вірменська свиня, татарський сагайдак, кам'янецький кат, подолянський злодіюка, самого гаспида внук і всього світу і підсвіту блазень, а нашого Бога дурень, свиняча морда, кобиляча срака, різницька собака, нехрещений лоб, хай би взяв тебе чорт! Отак тобі козаки відказали, плюгавче! Невгоден еси матері вірних християн! Числа не знаєм, бо календаря не маєм, місяць на небі, год у книзі, а день такий у нас, як у вас, поцілуй за те ось куди нас!..» [10], йдеться у листі. Як бачимо, тут присутня лайлива лексика, а весь текст наповнений зухвалістю. Часто вживається слово «чорт», що є прямим підтвердженням релігійних мотивів в українській лайці. Також використовуються такі емоційно забарвлені слова, як: «свиня», «блазень», «дурень», «срака», «кат». Цей лист став відомий завдяки картині Іллі Рєпіна "Запорозькі козаки пишуть листа турецькому султану". Картина зображає групу козаків, які, сміючись, формулюють свою відповідь, підкреслюючи відвагу, гордість і незалежність козацького народу.

Можемо зробити висновок, що мовленнєва агресія - це не феномен сучасного світу. Лаялись та виражали негативні емоції і наші предки, а їхня мова була дуже насиченою.

1.3 Невербальні засоби вираження агресії

Вербальне спілкування завжди супроводжується невербальним. У тій чи іншій мірі, спілкуючись, ми залучаємо і своє тіло до розмови. Трапляється, що невербальні засоби вираження емоцій можуть бути більш змістовними, ніж

словесні. Адже, як було досліджено у попередніх розділах не завжди по словах можна визначити, які емоції переживає людина. Тут допоможе мова тіла.

Невербальна комунікація включає в себе всі способи, за допомогою яких люди передають інформацію без використання слів. Така комунікація здійснюється за допомогою жестів, міміки, тілесної постави, тощо. Вона може бути візуальною та звуковою. У контексті агресії, ці невербальні вирази можуть передавати потужні сигнали, які допомагають розуміти наміри та почуття інших.

Експерти з питань булінгу давно визнали силу невербальної поведінки. Негативні дії можуть бути здійснені шляхом фізичного контакту, слів або іншими способами, такими як гримаси та неприємні жести або навмисне виключення з групи, що є важливим саме у соціальному житті підлітків. Адже виключення з компанії, образи у шкільному середовищі однолітків сильно відбаражаються на їхньому внутрішньому стані [11]. Було проведено дослідження, де опитували дівчат старшого шкільного віку про прояви агресії, зокрема невербальної та як це відображається на них. Після результатів опитування, де сотні дівчат розповіли про «альтернативну агресію», тобто несловесну, було отримано висновок, що підлі погляди, мовчазне поводження та відвернення є основними прихованими, але образливими формами агресії, що власне ми можемо віднести до невербальної агресії [12]. Невербальні форми соціального несприйняття можуть бути дуже ефективним способом завдати комусь шкоди з відносно незначними наслідками, на вдмінну від словесної агресії. Така образлива дія є швидкоплинною, часто може бути вчинена за спиною жертви, що ніхто не помітить, та це дозволить вилити негативні емоції.

Розглянемо детальніше типи невербальної агресії:

- Міміка: стиснуті губи, звужені очі, зімкнуті брови - усе це може вказувати на агресію.

- Тілесна постава: руки за спиною, нападницька стійка, вторгнення у особистий простір, різке нахилення вперед, розкриті плечі, витягнута вперед грудна клітка – усе може говорити про те, що людина готова до нападу.
- Жести: рухи, такі як показування пальцем або махання кулаком, руками можуть вказувати на агресивні наміри.
- Візуальний контакт: пронизливий погляд, погляд з-під лоба можуть слугувати прикладами невербальної агресії.

Існує безліч причин, чому люди вибирають невербальні способи вираження агресії. На поведінку впливає багато чинників, які працюють в сукупності. Пропонуємо розглянути природу такої поведінки. До фізіологічних причин можуть належати стрес, реакція на речовини, проблеми із здоров'ям, гормонами. До психологічних причин відносимо низьку самооцінку, травми минулого, негативний досвід. Важливим аспектом є соціальне навчання, так як люди можуть навчитися агресивної поведінки через спостереження за іншими. Щодо ситуативних факторів, то можемо розглянути такі чинники, як конкуренція або відчуття загрози. Вони є основними моментами, де людина може вести себе агресивно. Як бачимо, невербальна агресія може виникати в результаті різних причин і факторів, які часто переплітаються. Важливо впізнавати ці причини та розуміти їх, щоб ефективно реагувати на агресивну поведінку і запобігти її негативним наслідкам.

Багато науковців звертали увагу на вивчення невербальних засобів вираження агресії. Одним з найвідоміших дослідників у цій області є Пол Екман. Його роботи з міміки обличчя допомогли ідентифікувати конкретні емоційні вирази, пов'язані з агресією. Він сконцентрований на визначенні універсальних емоційних виразів, які існують у різних культурах. Хоча більшість робіт Екмана була спрямована на вивчення базових емоцій (наприклад, радість, смуток, здивування), він також вивчав вирази агресії та

ворожості. Екман відправився в різні культурні групи, зокрема до народів Папуа-Нової Гвінеї, де люди не мали контакту з Західним світом. Йому вдалося підтвердити, що певні емоційні вирази обличчя є універсальними. Зокрема звужені очі, похмурі брови і стиснуті губи, є універсальними показниками агресії [13]

Інший важливий дослідник, Альберт Мерабіан., стверджував, що більшість інформації в комунікації передається саме через невербальні канали. Його дослідження показали, що в ситуаціях конфлікту або агресії слова можуть сказати одне, але тілесна поведінка та міміка будуть демонструвати істинні почуття. Таким чином він вважає, що невербальні прояви є важливішими за вербальні, адже слова можна контролювати, в той час, як з тілом це зробити важче. Мерабіан вивчав відсоткове співвідношення між вербальними та невербальними складовими комунікації. За його дослідженнями, лише приблизно 7% нашої комунікації передається через слова. Решта включає тон голосу (38%) та невербальні сигнали (55%) [14]. Це дослідження підтверджує важливість невербальних сигналів у спілкуванні. Оскільки більшість інформації передається невербально, важливо розуміти і правильно інтерпретувати ці сигнали, особливо коли мова йде про агресію.

Підсумовуючи, можна сказати, що ці дослідження підтверджують важливість невербальної комунікації в агресивному поведінні. Наприклад, в експериментах, де учасникам демонстрували різні емоційні вирази обличчя, вони легко визначали агресивні вирази, навіть якщо словесний контент був неагресивний.

Інші дослідження вказують на те, що особи, які використовують більше невербальних засобів вираження агресії, частіше потрапляють у конфліктні ситуації та мають більше проблем у взаєминах з оточуючими.

Вище ми згадували, що вербальна та невербальна складові є безпосередньо пов'язані між собою у процесі вираження емоцій. Отже,

вербальна агресія здійснюється за допомогою словесного спілкування: це можуть бути погрози, образи, наруга. Невербальна агресія передається через міміку, поставу, жести, контакт з очима, тон голосу та інші невербальні сигнали. Взаємодія між вербальною та невербальною агресією є більш ніж очевидною. Розглянемо декілька варіантів, як вони можуть поєднуватися між собою:

- Підсилення агресії. Невербальні засоби можуть посилити вербальний вияв агресії. Наприклад, підвищення голосу при вживанні лайки (вербально) в комбінації із зжужженими очима і викликаючою поставою (невербально) зробить повідомлення набагато загрозовішим.
- Суперечливі сигнали. Іноді вербальні та невербальні сигнали можуть суперечити одне одному. Наприклад, якщо хтось говорить дружніми словами (вербально), але має закриту, агресивну поставу (невербально), можемо робити висновки про пасивну агресію.
- Заміна вербальних проявів. В деяких ситуаціях невербальні прояви агресії можуть використовуватися замість вербальних, особливо якщо особа намагається приховати свою агресію або коли словесний конфлікт є соціально неприйнятним. Для прикладу удари повітря чи стін, розкидання речей, тощо

Контекст ситуації також може впливати на те, як вербальні та невербальні засоби взаємодіють між собою. У різних ситуаціях особа може бути менш схильна використовувати відкритий агресивний напад, але може передати свою агресію через невербальні засоби.

Як бачимо, важливо розуміти як прямі вербальні сигнали агресії від співбесідника, так і невербальні, так як співрозмовник може приховувати те, що він негативно налаштований. Але мова тіла часто видає людину та її наміри.

Висновки до розділу 1

Ми розглянули загальні характеристики агресії, причини її виникнення, вербальні та невербальні прояви.

Враховуючи усе вищесказане, можемо підсумувати, що вербальна агресія дає змогу зосередитися на слові, як основному інструменті негативної поведінки. Нам вдалося виявити найпоширеніші лексичні показники гніву: образи, критики, лайка, матюки, погрози, грубість, тощо.

Невербальна агресія є такою ж важливою складовою міжособистісних взаємин, її не варто недооцінювати. Важливо не лише розуміти свої власні невербальні сигнали, але й намагатися правильно інтерпретувати сигнали інших.

Вербальні та невербальні засоби вираження агресії часто взаємодіють між собою, створюючи складний тип комунікації. Важливо розуміти обидва аспекти, щоб правильно інтерпретувати агресивні прояви в інших і усвідомлювати власні форми вираження агресії.

РОЗДІЛ 2

АГРЕСІЯ У ЗАСОБАХ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

2.1 Агресія на телеекранах та прайм-тайм

Вмикаючи телебачення, ми часто стаємо свідками жорстокості. Новинні випуски повідомляють про трагедії, у шоу учасники розповідають про свої нещастя, а у фільмах та серіалах достатньо сцен бійок. Нерідко це все супроводжується лайкою, агресивними висоловами, нагнітанням. У ЗМІ та зокрема на телебаченні багато проєктів, які містять у собі агресивні сцени. Щобільше, знайти їх можна майже у кожному ефірі. Зрозуміло, що насичений, часом жорстокий контент дає змогу телеканалам збільшувати рейтинги, адже люди радше обирають екшн, аніж щось спокійне та нудне. Ніхто не хоче залишатися осторонь найгостріших тем, топу показ жорстокості вже давно увійшов у звичку провідних медіа. Як це працює? Гаарячі теми обговорюються, викликають емоційну напругу, що не дає змоги відірватися від екрану. Кожен прагне висловити свою думку, обговорити побачене вдома, чи навіть у соціальних мережах. Інформація шириться, а кількість переглядів зростає. У ефірі є багато популярних телешоу, вони позиціонують себе як сімейні і демонструються у піковий час, але у кожному такому шоу можна знайти агресію та ненормальну поведінку. Як було досліджено вище, ми часто навчаємось через споглядання, а отже сприйняття світу викривляється, а подібний контент стає звичайним явищем для глядачів.

Розглянемо, що транслюється телеканалами у піковий час, або іншими словами прайм-тайм. Прайм-тайм – час, коли користувачі найактивніше переглядають телевізійні ефіри. Згідно з даними дослідження телевізійної аудиторії, в Україні у будні дні він триває приблизно 3 години (з 18:30 по 21:30), у вихідні він триваліший,

приблизно від 15:00 до 01:00 [15]. У цей період перед телеекранами збирається найбільша кількість людей, зрозуміло, що присутні і діти, які не завжди здатні аналізувати побачене. Більше того, саме діти найбільше піддаються навчанню через споглядання, вони переймають поведінку, побачену на екранах.

Проаналізуємо найпопулярніші телеканали України та їхній контент у час прайм-тайму. За даними Національної ради з питань телебачення і радіомовлення, найпопулярнішими серед українців є такі канали: «1+1», «Україна», «ICTV» [16].

Під час війни телеканал «1+1» цілодобово транслює «Єдині новини. Телемарафон», тому проаналізуємо другий канал цього медіахолдингу «1+1 Україна», який включає у себе і розважальний контент, і новинні повідомлення. Ось типова телепрограма каналу «1+1. Україна» у будній день (після обіду та на час прайм-тайму), дані за 11.10.2023р. (середа) [17]:

17:15 Сімейні мелодрами, 6 с-н 22 с.

18:15 Говорить вся країна

20:30 т/с Жіночий лікар. Нове життя, 5 с.

21:15 т/с Жіночий лікар. Нове життя, 6 с.

Розберемо кожну програму. Про «Сімейні мелодрами» сам телеканал пише «Герої шоу – звичайні люди, які опинилися в складних життєвих обставинах. Насилля в родині, розірвані шлюби, зради та перемоги, нерозуміння в стосунках – все це та навіть більше спіткало їх сім'ї.» Зрозуміло, що таке шоу переповнене сценами агресії, негативними емоціями та лихими словами. Ось декілька прикладів з ефіру 11.10.2023 [18]:

- 0:17 « Та зрозумій ти нарешті, ти для Соні ніхто, пройшло вже 5 років...» . Крик, повна зневага до матері дитини.
- 1:20 «Я хто така? Це ви хто така?» Сцена, де присутня зверхність та неповага.
- 2:28 « Ах ти зечка паршива. Ану котись звідси». Використано жаргонізм та прокльон.
- 3:01 «Значить так, якщо ти зараз звідси не підеш, я викликаю поліцію і твоя справочка про визволення не допоможе... Я рахую до трьох і викликаю поліцією...» Використано погрози.
- 27:34 « Ти підлий, боягуз і брехун!» Образливі слова, критика

Варто звернути увагу, що це далеко не всі приклади з одного випуску шоу, яке триває 45 хвилин. Тут майже на кожній хвилині передачі можна знайти мовні засоби вираження агресії.

Переглядаючи «Говорить вся країна», глядачі мають можливість бачити реальні історії, в яких героям довелося стикатися з несправедливістю, випробуваннями долі, злочинами та іншими життєвими труднощами. Тут розкриваються непрості життєві ситуації. Часом скандальні та жорстокі, щоб привернути увагу глядача. Адже відомо, що найбільше люди полюбляють стежити за «скандалами, інтригами та розслідуваннями». Після перегляду подібних телешоу люди відчувають психологічне збудження, емоції сплески та моментами відчуття страху. Доповнюється це все тим, що у передачі запевняють, що усі історії реально. І якщо у фільмах людина розуміє, що жорстокі сцени можуть бути вигадкою, то жорстокість у реальності викликає занепокоєння та страх. Ще із заголовків можна зрозуміти, що кожен випуск містить велику кількість негативних емоцій та прояви агресії. Ось декілька з них[19]:

- «Гвалтував 11-річну падчерку?» 2 сезон 27 випуск.

- «Хто вбив вагітну красуню?» 2 сезон 26 випуск.
- «Жіноча помста» 1 сезон 29 випуск

У ефірі цього шоу розмовляють про найдорстокіші речі, на які тільки здатні люди. Це вбивства, гвалтування, кримінал. Емоціна напруга підкреслюється тим, що нас запевняють, що всі ці історії є реальними, а не художнім вимислом.

Після двох відверто жорстоких шоу, у яких майже на кожній хвилині ефіру зустрічаються погрози, звинувачення, груба лексика, лайка, у ефір виходить медичний серіал. Вплив фільмів та серіалів ми розглянемо у наступних розділах, та ось декілька прикладів агресивних мовних засобів у серіях, які виходили 11.10.2023 [20]:

- 5 серія 25:53 «Гончар? Ну це вже взагалі. Куди він пнеться?... Тепер розумієш, чому він мені одразу не сподобався?...» Прояв зневаги до колеги та поширення чуток для розпалення ворожості у колективі.
- 5 серія 27:46 «Лист на пошті, я думала ви в курсі. Не може бути. Невже Гончар вам не сказав? Не порадився? Ось так просто через вашу голову?» Сарказм.

Враховуючи те, що телесеріал знімається спеціально для телеефіру, саме словесних проявів агресії тут мало, та невербальні засоби і пасивна агресія дуже чітко проявляються у сценах.

Отже, прайм-тайм у будні дні включає в себе дві програми, які перенасичені агресією та серіал, у якому концентрація саме словесної агресії мінімальна, але тематика є тривожного та може викликати занепокоєння.

Що відбувається у вихідні? Для прикладу розклад програм за 15.10.2023 (неділя) на тому ж «1+1» [17]:

11:45 Світ навиворіт. Бразилія

16:55 х/ф Ніч у музеї

19:05 х/ф Ніч у музеї 3: Секрет гробниці

21:00 Голос країни, 13 с-н 7 с.

22:35 Реальна історія. За що вбивають російських правителів?

23:15 Реальна історія. Навіщо московитам рештки наших правителів?

23:50 Мосейчук +, 10 с. Кулеба

Ситуація дещо краща, у ефірі пізнавальне та шоу, комедійні фільми, а більш негативні та емоційно складні передачі розпочинаються ввечері, після 22:30.

Проаналізувавши найпопулярніший телеканал серед українців, можемо зробити висновок, що агресія оточує нас постійно, люди все рідше контролюють своє мовлення, так як негатив стає нормою. Нецензурні слова все менше помічають та вводять їх у постійний вжиток. Адже щодня споглядаючи на те, як агресію транслюють з телеекранів, це стає нормою і в суспільстві.

2.2. Місце агресивної поведінки в українському медіапросторі на прикладі телеканалу «СТБ»

Вербальна агресія на телебаченні може проявлятися у різних формах, але в основному вона виявляється через мовні засоби. У контексті українського телебачення можна виділити такі вербальні засоби прояву агресії. Одразу до кожного виду наведемо конкретні приклади із ефіру телеканалу СТБ [21]:

- Образлива мова: Це, можливо, найбільш очевидний засіб. Це може бути невічливість, прямі образи або знецінюючі зауваження. Проєкт

«Супермама», 6 сезон 25 випуск від 09.10.2023, 4:01 «Зразу видно, що це домогосподиня. По барабану, що в неї на голові, що на неї вдіто. Це канешно кошмар...» Використано слово «домогосподиня» у зневажливому значенні, також присутні образи зовнішнього вигляду учасниці. Коментарі супроводжуються звуковими ефектами, що додає негативного забарвлення.

- Погрози: Використання слів, які змушують опонента відчувати небезпеку. Шоу «Один за всіх», 17 сезон 11 випуск від 07.11.2021, 5:46 «В нього одна мета – приборать батька. І заволодіть цим, що я пожив, що я побудував своїми руками... Забить, приборить, покалічить. Звонив до мене, погрожував; «Приїду, тебе заб'ю». Жінці дзвонив: «Скажи старому, що йому пі... і пішло і поїхало». Учасник проекту розповідає про те, як йому погрозували. 6:52 «Я тобі язика вирву, я тобі ноги попереламую, якщо ти зі мною не будеш...», - розповідає мама, як погрозували її донці.

- Прокльони, лайка: Зосереджені безпосередньо на бажанні образит опонента, бажання зла. Серіал «Сліпа», 2 сезон 35 серія, випуск від 07.07.2022, 5:04 «Ах ти ж гадюка. Щоб тобі язик відсох!»

- Іронія та сарказм: Іноді агресія може бути прихована під виглядом жартів або іронічних коментарів. Шоу «Один за всіх», 17 сезон 11 випуск від 07.11.2021, 19:50 «А ти золотий, білий, пушистий. Таке дитя зачепили золоте.» Використано сарказм, щоб описати те, який лихий чоловік насправді.

- Переривання: Намагання постійно переривати співрозмовника, не давати йому закінчити думку. Шоу «Один за всіх», 17 сезон 11 випуск від 07.11.2021, 19:10 у студію заходить ще один герой програми і зав'язується суперечка, де два чоловіка перебивають одне одного, кричать та матюкаються. Справа доходить навіть до бійки.

- Зневана: Неуважне ставлення до людей, навмисне бажання образити людину. Шоу «Детектор брехні», 12 сезон 17 випуск, від

16.04.2023 «Взяти до уваги якийсь буквальний одяг. Для прикладу джинси. І звучить фраза: «Вони тобі не пасують, бо ти груба». Інші всі худенькі, а я безобразіє». Учасниця розповідає, як її зневажають батьки, ображають за одяг, фігуру, тощо.

- Маніпулятивні твердження, поширення чуток: Використання заяв чи фраз, які спрямовані на введення в оману, дезінформацію чи переконання глядача в чомусь, не базуючись на об'єктивних фактах. Шоу «ДНК. Свої», 5 сезон 7 випуск, від 26.09.2023, 2:30 «Родина покійного заявляє, що Олена не та, за кого себе видає і її місце за ґратами. Кажуть, невістка жахлива матір і Богданчику з нею небезпечно. Ба більше, вона не лише постійно зраджувала чоловіка та народила дитину бозна від кого, а й вбила Віктора». Поширюються чутки про жінку, які насправді є повною брехнею.

- Полеміка: Жорстка, агресивна критика чи атака на погляди опонента. Шоу «Супермама», 6 сезон 25 випуск від 09.10.2023, 17:34 «Я в це взагалі не вірю. Вона або шахрайка, або чокнута на голову». Учасниця критикує погляди своєї конкурентки, також використовує образливу лексику «шахрайка», «чокнута».

- Надмірна критика: Постійне нагадування про помилки людини, бажання принизити. Шоу «Детектор брехні», 12 сезон 16 випуск, від 09.04.2023. Впродовж цілого в випуску, який триває 50 хвилин, чоловік звинувачує жінку у зраді, постійно повертається до цієї теми. 9:07 «Наталю, ти зрадила за 3 дні...», 10:03 «Я б хотів, щоб ти відчула все те що я відчував. І щодо Італії, і щодо зради, і всього іншого. Ти б так не посміхалась...», 12:20 «Коли вона приїхала, я не підозрював, що вона в Італії з кимось цілувалась. Це почало відбуватися вже після того, як вона поцілувалась з Сашком». Як бачимо, майже щохвилини чоловік критикує та знову і знову вказує на у ж саму помилку.

- Використання "заряджених" слів. Мати, діалектизми, жаргонізми, сленг, негативна оцінка професій, назви тварин, хворіб, тощо: Ці слова можуть викликати сильні емоційні реакції або асоціації. Наприклад, використання термінів, що мають певну ідеологічну, професійну, політичну конотацію. Шоу «Супермама», 6 сезон 26 випуск від 10.10.2023, 4:30 «Настя б краще на себе подивилась. То прийшла до мене як папуга різного кольору. В шортах, майці. Тиць пердиць і збоку бантік». Учасниця використовує слово «папуга», щоб описати образ конкурентки, також тут присутній сарказм. 9:00 «В цей момент мені стало трошки стрьомно. Позаду мене вікно і стінка. Вона зараз як вліпить, моя башка тут і залишиться». Використано сленгові слова «стрьомно» у значенні страшно, «вліпить» у значенні вдарить, «башка» у значенні голова. Сцена супроводжується криками та звуковими ефектами, також присутні невербальні прояви агресії, жести, помаху руками. Шоу «Один за всіх», 17 сезон 11 випуск від 07.11.2021, 0:24 «Покидьок! Отаких покидьків треба карать і ще раз карать. Ну як воно свиня паскудна, то його місце на нарах.» Використано жаргонізм та назву тварини у звинуваченнях.

Як бачимо, мовні засоби вираження агресії зустрічаються майже у кожному шоу, у кожному випуску. Важливо зазначити, що агресія на телебаченні може мати різні причини: стратегічні (для збільшення рейтингів, утримання аудиторії), ідеологічні (поширення певних поглядів або відображення ставлення до супротивників) або ж просто результат конфліктних особистостей учасників програми.

Звернемо увагу на другий аспект засобів вираження агресії, який, як було досліджено у першому розділі, майже завжди супроводжує словесну поведінку. Невербальна агресія в засобах масової комунікації може проявлятися в різних формах, починаючи від візуальних образів і закінчуючи

музичними мотивами. Ця агресія може впливати на сприйняття та інтерпретацію інформації, визначаючи емоційний стан аудиторії. Розглянемо варіанти, які тим чи іншим способом передаються агресивні настрої на телеекранах.

Візуальна агресія:

- Реклама: Агресивний стиль представлення продукту, де, наприклад, автомобіль «проїжджає» через перешкоди або де люди використовують продукт з великою інтенсивністю, може бути різка зміна кадрів, ненаситність, тощо.
- Фільми та телевізійні шоу: Сцени, в яких персонажі демонструють агресію через міміку, жести, взаємодію з об'єктами (наприклад, розбивання речей) без словесних погроз, або ж невербальна агресія супроводжує словесну. Майже у кожному шоу, які ми аналізували вище, присутня невербальна агресія. Це міміка обличчя, жести та навіть бійки. Крики, кидання речей, тощо.
- Новинні випуски: Трагедії, війни, природні катастрофи, жорстокі кадри, що негативно впливає на емоційний стан людини. Нижче ми проаналізуємо новинні випуски, які транслює телеканал СТБ.

Аудіоагресія:

- Музика: Агресивні звуки, ритми можуть викликати почуття агресії. Нерідко музику використовують у серіалах та фільмах, які транслюються на телеекранах для того, щоб додати напруження та емоційності сюжету. Музичний супровід присутній у кожній серії.
- Звукові ефекти: У новинах або документальних програмах можуть використовуватися агресивні звукові ефекти для підсилення емоційного впливу на глядача. Кожне шоу в ефірі телеканалу СТБ супроводжується звуковими ефектами, які додають драми, емоційного збудження і

підкреслюють ті чи інші прояви негативу. Це яскраво помітно при перегляді.

Монтаж та редагування:

- Швидкі переходи: Швидка зміна кадрів може створювати відчуття агресії чи напруженості.

Контекстуальна агресія:

- Порухення особистого простору: У реаліті-шоу чи інших програмах можуть показувати ситуації, де одна особа порушує особистий простір іншої, навіть без вербальної агресії.
- Кольорова палітра: Яскраві, насичені кольори можуть використовуватися для створення відчуття агресії чи напруженості. Яскравим прикладом може слугувати шоу «Детектор брехні», де учасники мають відповідати на складні особисті питання. Вся візуальна картинка темна, що створює атмосферу нагнітання. Ще більшого напруження додають звукові ефекти, про які уже було сказано вище. Коли учасник відповідає правильно, вся студія світиться яскравим зеленим світлом. Якщо ж учасник бреше, студія стає червоною, сигналізуючи про брехню. А яскравий червоний викликає негативні асоціації та навіть тривогу.

Розуміння того, як невербальна агресія показана в засобах масової інформації, важливе для аудиторії, щоб вони могли критично ставитися до контенту і розуміти, як медіа може впливати на сприйняття та реакції.

Якщо говорити про засоби масової інформації, то важливо розрізняти агресивну поведінку самих ЗМІ і таку ж у ЗМІ. Для прикладу різні форми маніпуляцій в ефірах, використання пропаганди, спотворене та однобічне висвітлення інформації, суб'єктивна думка, власні роздцми журналістів, висвітлення актів насильства та жорстокості з однієї сторони, замовчування

інформації, брехня, недомовленості – це також агресія та жорстокість, які ЗМІ чинять стосовно своєї аудиторії.

Якщо з різного роду шоу усе зрозуміло, там часто додають скандали та агресію для того, щоб збільшити рейтинги, то з новинами ситуація дещо інша. У шоу часто присутній сценарій, що дозволяє людям з критичним мисленням не сприймати всю інформацію так буквально. У новинах ж доноситься реальна інформація, що часто викликає страх і тривогу. Адже те, що відбувається в реальності змушує нас почуватися пригніченими, переживати за себе та близьких. І якщо брати до уваги те, що навіть художній вимисел часто має негативний вплив на емоційний стан людини, то жахіття, які відбуваються в реальності ще більше впливають на самопочуття.

Український канал СТБ, який ми аналізуємо відмічається великою кількістю шоу, які відомі своїми скандальними сюжетами. Тут часто забувають про моральні принципи, а сцени агресії, як уже було досліджено вище, можна знайти у кожному випуску. Вони наповнені як вербальними, так і невербальними засобами вираження негативних емоцій. Ось для прикладу список програм та серіалів, які зараз транслюються у ефірі:

- «Агенти справедливості» - детективний телесеріал про розслідування злочинів. Присутні сцени агресії та жорстокості;
- «Сліпа» - проєкт про провидицю, до якої приходять люди зі своїми проблемами та негараздами. Присутні сцени агресії та жорстокості;
- «Слід» - серіал, у якому розслідуються вбивства, трагедії, злочини. Присутні сцени агресії та жорстокості;
- «Черговий лікар» - серіал про лікарів. Присутні сцени агресії та жорстокості;

- «Супермама» - шоу, у якому змагаються мами за звання найкращої. Присутні сцени агресії та жорстокості;
- «Пекельні борошна» - кулінарне шоу. Сцен агресії майже немає, здебільшого тільки емоційні розповіді харизматичного ведучого.
- «Неймовірна правда про зірок» - шоу про таємниці українських зірок. Присутні сцени агресії;
- «Мастершеф» - кулінарне шоу, де змагаються кухарі з усієї країни. Присутні сцени агресії.
- «ДНК. Свої» - шоу, де люди діляться своєю важкою долею, а експерти допомагають вирішити їхні проблеми. Присутні сцени агресії та жорстокості;
- «Слідство ведуть екстрасенси» - шоу про людей, нібито наділених надздібностями, розслідують вбивства та трагедії. Присутні сцени агресії та жорстокості;

Це шоу, які зараз виходять у ефір. Назви шоу взяти з телепрограми за тиждень 23.10.2023 – 29.10.2023 [22]. Майже у кожній з цих телепередач, як ми уже дослідили вище на конкретних прикладах, присутні сцени насильства та агресії, а мовні засоби її вираження можна помітити у кожній напруженій сцені.

Окрім передач, які виходять у ефір зараз, у СТБ є ряд шоу, які відомі кожному і містять велику кількість агресивного контенту. Ось декілька прикладів: « Детектор брехні», де часто розкриваються жорстокі історії із життя героїв. «Один за всіх», де дискутують на теми насильства, вбивств, трагедій у сім'ях запрошених гостей. «Кохана, ми вбиваємо дітей», де телеглядачі можуть стати свідками важких історій сімей, жахливої поведінки

дітей та батьків. «Хата на тата», шоу, яке на перший погляд несе розважальний підтекст, але часто тут пристуні прояви агресії. «Я соромлюсь свого тіла» - шоу, у якому відсутня будь-яка цензура.

Так, у телеканалу СТБ є помітні проблеми з шоу, але, проаналізувавши новинні випуски, можна помітити, що саме вербальних засобів вираження агресії тут майже немає. Новини будуються згідно з етикою журналіста, присутня цензура, сюжети лаконічні, містять найважливішу інформацію. У новинах варто звернути на інші прояви агресії: візуальні. На жаль, негатив у випусках переважає, здебільшого з екранів лунають саме погані новини: війни, ДТП, стихійні лиха, нещасні випадки, смерті, тощо. Все це супроводжується аудіорядом, коментарями, зображеннями, які іноді мають ще більший вплив на людину, аніж слова. У сучасних реаліях жоден випуск новин не обходиться без повідомлень про війну. Саме під час війни українські телеканали об'єдналися і ведуть спільні «Єдині новини», тому проаналізувати виключно «Вікна-новини», які є візитною карткою каналу СТБ, можна тільки у довоєнний період. Саме тому для аналізу пропонуємо випуск «Єдиних новин» за 27.10.2023. Вони тривають цілодобово. Ось сюжети, про які йшлося цього дня:

- «Атака півдня України: що відомо?»
- «Обстріл Херсонщини: є загиблий»
- «Пакет допомоги від Данії на \$520 мільйонів»
- «Швидкі на передову з Бельгії — ініціатива лікаря»
- «Зустріч Залужного із Верховним головнокомандувачем Об'єднаних збройних Сил НАТО в Європі»
- «Історія загиблого 21-річного захисника України Теодора Осадчого»
- «росія завдала ракетного удару по пожежній частині в місті Ізюм Харківської області»

- «Втрати техніки росіян біля Авдіївки»
- «Евакуація з Донеччини: як працює Білий Янгол»
- «Бізнес в Краматорську — деталі роботи під постійними обстрілами»
- «Зеленський закликав ЄС зробити 12 пакет санкцій проти РФ потужнішим за попередні»
- «Унікальний випадок протезування військового: збір на операцію»

Вище наведений список новин у ефірі тільки за годину. З 6:00 по 7:00, 27 жовтня 2023 року. Усі новини стосуються війни в Україні, найгарячішої та найболючішої теми сьогодні. Постійний потік негативу, візуальні картини, негативні передбачення – це все впливає на стан людей. ЗМІ та агресію у воєнний час ми детальніше розглянемо у третьому розділі цієї роботи. Але навіть із заголовків сюжетів можна виділити слова з негативним, агресивним підтекстом: «атака», «загиблий», «ракетний удар», «втрати», «обстріли», тощо. Будь-які з цих слів викликають асоціацію з ненавистю, агресією та бажанням помсти.

Окрім новин та різних телешоу, на телеканалах нерідко транслюють фільми, де також багато агресивної поведінки. Однією із причин, яка зароджує бажання вдаватися до насильства – це романтизація негативних героїв. Виявлена тенденція, особливо серед молоді копіювати та наслідувати героїв з фільмів, телепередач і інших джерел, але молоді особи не завжди враховують велику кількість негативу, яку чинять улюблені персонажі. Сучасний кінематограф формує ситуації, в яких, навіть незважаючи на негативні дії, персонажі з фільмів все одно знаходять прихильників, які беруть з цих героїв приклад. Це може призводити до втрати зв'язку з реальністю, особливо серед дітей та підлітків, які не завжди можуть розрізняти позитивні та негативні вчинки персонажів. Адже часто на перший погляд позитивні герої чинять вкрай

нерозслудливо для реального світу: вбивають, б'ються, брешуть. Навіть якщо це зроблено заради порятунку інших. Виходить, що іноді навіть вбивство чи насильство сприймаються як прийнятна норма для досягнення визнання. Однак не всі можуть чітко відокремлювати позитивне від негативного у поведінці персонажів.

Несприятливий вплив від перегляду фільмів чи телепередач з елементами насильства може призводити до зростання агресивності в реальному житті, особливо, якщо сцени подані надто реалістично.

2.3 Вплив споглядання негативного контенту на дії та поведінку людей

Ми багато часу проводимо за споживанням інформації. Зараз, коли випуски шоу чи новин можна переглядати у будь-який момент, наш екранний час збільшився в рази. Адже усі випуски доступні до перегляду у записі, достатньо знайти їх у інтернеті, а короткий зміст будь-який повідомлень легко можна прочитати у соціальних мережах. Наявність інтерету та необмеженого доступу до інформації суттєво збільшує час, який ми проводимо за переглядом чи читанням різних медіа.

24 канал провів опитування, у якому було виявлено, що в середньому українець витрачає приблизно 40 годин на тиждень перед екраном. Це майже шість годин щодня. Людина може переглядати новин, шоу, фільми чи серіали. Як було досліджено у попередніх розділах, у кожному проєкті зустрічаються сцени агресії у тому чи іншому вигляді: ненормативна лексика, агресивна поведінка, звукові та аудіоефекти, тощо. Звісно, проводячи скільки часом перед екраном неможливо повністю виключити вплив ЗМІ на повсякденне життя глядачів.

Як відомо, найбільше негативному впливу піддаються діти, а вони є активними споживачами контенту. Було проведено дослідження, у якому взяли участь дві тисячі дітей, віком від п'яти до шістнадцяти років, для

того, щоб визначити, скільки часу вони проводять через екрани. Компанія Childwise підвела підсумки, що останнім часом збільшується кількість екранного часу у дітей. За їхніми висновками, діти та підлітки використовують різні девайси для перегляду: смартфони, планшети, комп'ютери, телевізори і проводять в середньому шість з половиною годин перед екраном щодня [23]. Можна зробити висновок, що за такий довгий період часу діти неодноразово стають свідками жорстоких сцен.

Враховуючи цю не надто позитивну тенденцію, шалений потік інформації, щоденні негативні новини, тема медіаагресії стала актуальною. Адже майже кожна телепрограма містить у собі різні види агресії. А це не може не відобразитися на самопочутті реципієнтів.

Ряд досліджень вказує на те, що ЗМІ все ж мають згубний вплив на стан людей. Вони можуть ставати більш тривожними, агресивними, переймати поведінку та словесні конструкції з телеекранів. Така реакція стосується як дорослих, так і дітей, але більше подібному впливу піддаються все ж діти. Діти навчаються з усього, що їх оточує і якщо телебачення та соціальні мережі є частиною їхнього життя, можна прослідкувати зв'язок між тим, що дитина переглядає та як себе поводить. Улюблені шоу, фільми чи мультфільми формують поведінку дитини у реальному житті. Нерідко вони починають імітувати побачене, застосовувати вивчені моделі поведінки, цитувати улюблених героїв, щоб досягнути бажаного. Молоді люди часто ідентифікують себе з певними героями, або ж жертвами.

Психолог Альберт Бандура розробив теорію, згідно якої люди можуть створювати свої нові моделі поведінки, наслідуючи та повторюючи моделі поведінки інших людей, за якими вони спостерігають. За його дослідженнями було зроблено висновок, що на агресивні дії впливає те, за чим люди спостерігають. Така практика отримала назву

соціальне навчання. Соціальне навчання – це спосіб отримувати нові знання, поведінкові моделі, досвід через споглядання [24]. Отже, акцентувати увагу на дітях, у яких недостатньо життєвого досвіду ат критичного мислення, важливим є те, який контент вони споживають. Адже це безпосередньо впливає на їхню майбутню поведінку. Чим агресивніший контент вони переглядають, тим агресивніше будуть поводити себе у реальному житті. Зрозуміло, що на дитячу поведінку впливає безліч чинників: вони також вчать від батьків, однолітків, вчителів. Та вплив медіа не варто ігнорувати. Адже діти спостерігають, навчаються та діють, виходячи із зовнішніх чинників, а не власного життєвого досвіду.

До речі, споглядання агресії викликає неоднозначні реакції серд глядачів. З одного боку вони стають тривожними, агресивними та переймають поведінкові моделі, з іншого ж притуплюється співчуття, зменшується чутливість, а агресія та жорстокість стають нормою. Можемо підсумувати, що агресивний контент на телебаченні впливає на людей таким чином.

- Перегляд агресивного контенту провокує звикання, що призводить до втрати співчуття.
- Перегляд агресивного контенту нормалізує жорстокість.
- Перегляд агресивного контенту провокує повторення подібних моделей поведінки.
- Перегляд агресивного контенту викликає тривожність, страх, занепокоїння.

- Перегляд агресивного контенту впливає на сприйняття світу.

Контент телеканалів формується на тому, що привертає найбільше уваги аудиторії. А, як нам уже відомо, люди найкраще реагують на сенсаційні та скандальні новини. Тому шокуючий контент є дуже популярним і поширюється швидше, ніж будь-який інший. Інтенсивний потік інформації про конфлікти катастрофи, смерті змушує людей відчувати себе пригніченими. І в погоні за рейтингами та великими переглядами медіа часто перебільшують в створюють картину злого світу. Такий термін вперше використав американський вчений Джордж Гербнер, який займався дослідженням масової комунікації та вивчав вплив ЗМІ на людей. [25]. Згідно з його висновками, чим більше часу людина проводить перед екраном телевізора, тим більший вплив має ЗМІ на її сприйняття реальності. Те, що людина бачить на екрані, стає її прототипом сприйняття світу. А якщо цей контент негативний, то все довкола стає страшнішим, від чого і виникає синдром злого світу.

Повертаємось до дітей та контенту і, згідно з книгою «Агресія» Роберт Берона та Дебора Річардсона, діти дізнаються про моделі агресивної поведінки з трьох джерел. Це сім'я, ровесники і медіа [26].

По-перше - сім'я. Якщо дитина зіштовхується з агресією дома, то в неї буде розвиватися агресивна поведінка. В майбутньому вона так само буде схильна до такої поведінки. Зараз батьки мало приділяють уваги своїм дітям і замість турботи і спокійного пояснення, що правильно, а що ні, вони можуть фізично та агресивно наказувати дітей. І саме на прикладі взаємозв'язків у сім'ї дитина вчиться взаємодіяти і з зовнішнім світом.

По-друге, ровесники. Гра з ровесниками дає дітям змогу навчитися та запозичити різні агресивні реакції, слова, фрази.

По-третє, медіа. Тобто діти переймають побачене з телевізора. Сподядаючи людина відкриває для себе нові межі агресивної поведінки, як вербальної, так і невербальної, яку можна використовувати, завдаючи шкоди оточуючим. Вони можуть переглянути покладені самим собою кордони агресивної поведінки, думаючи, що якщо інші без покарання агресивно поведуться, то і він так може. А якщо людина постійно дивитися шоу, де присутня агресивна поведінка, то вона вже не сприймає агресію, як щось ненормальне і втрачає співчуття до оточуючих.

Таким чином можна зробити висновок, що тільки перегляд телевізора не зробить дитину чи дорослу людину агресивною, так як на це може впливати ще багато чинників. Але одночасно не можна недооцінювати згубний вплив медіа на повсякденне життя.

Висновки до розділу 2

Медіа відіграють велику роль у нашому житті. Як було досліджено, люди багато часу проводять перед екраном телевізорів, чи переглядають контент у соціальних мережах. На жаль, у ефірі транслюється багато жорстокого, агресивного контенту, що має згубний вплив на самопочуття людей, а також впливає на їхню поведінку. Було детально проаналізовано телеканал СТБ, а також контент інших українських телеканалів. Дослідження показало, що практично у кожному випуску доступні сцени агресії та негативної поведінки. Це не може не впливати на поведінкові моделі глядачів. Звісно, варто звернути увагу на те, що агресія у реальному житті не завжди пов'язана із впливом телебачення адже на це впливає багато факторів, та виключати таку його роль теж не потрібно.

Кожна людина повинна сама аналізувати контент, який споглядає і регулювати кількість негативу, чи сенсаційних новин, щоб не викривляти бачення світу і не шукати у всьому загрозу. У випадку з дітьми, батьки

повинні перевіряти, яким контентом захоплюються їхні діти і у разі помітних змін у поведінці звертатися до спеціалістів.

Проаналізувавши ріщноманітні шоу, новини, серіали та фільми можемо дійти висновку, що вони однозначно перенасичені негативом та агресією, а проблема тривожності є гостро актуальна зараз. Та варто пам'ятати, що саме на наших реакціях робляться рейтинги телеканалів. А чим більше людина переглядає шокуючий контент, тим більше такого контенту виробляють телеканали.

РОЗДІЛ 3

МОВНА АГРЕСІЯ У ЧАС ВІЙНИ

3.1 Лексика війни на телеекранах та у житті

Враховуючи, в яких реаліях опинилися всі українці зараз, у яких умовах проживає ціла нація, неможливо оминати увагою агресію у час війни: як вона виражається, що транслюється з телеекранів та як це впливає на стан суспільства.

Війна – це жорстокість, вбивства, смерті, трагедії, паніка. Суспільство з усіх сторін оточують негативні новини. Якщо брати до уваги телебачення, то усі новинні випуски включають у себе як візуальні картини фізичного насильства: смерть, руйнування, збройні конфлікти, тортури, так і супроводжується це все ментальним та словесним насильством: пропаганда, залякування, погрози, тощо.

З початку повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року українські телеканали об'єдналися і запустили у ефір «Єдині новини», які цілодобово транслюють перебіг подій. У ефірі у режимі нон-стоп розповідається про усі події воєнного життя. У попередньому розділі ми наводили приклад новинного випуску за одну годину ефіру. З чого могли зробити висновок, що навіть у такий короткий проміжок часу транслюється дуже багато негативу.

Як було досліджено вище, вміст, який надається та публікується в мас-медіа становить значущий елемент у формуванні громадської думки, а також безпосередньо впливає на стан, самопочуття та поведінку тих, хто споживає контент. Новини, що публікуються в такий період вкрай важливі і повинні відповідати всім нормам. Оскільки триває війна, і інформаційний фронт

важливий, як ніколи, засоби масової інформації стають таким же важливим елементом у суспільній боротьбі. Пропаганда, фейки, цілеспрямована деморалізація населення, а також демонстрація надто відвертих сцен мають великий вплив на хід війни та формують певні настрої в суспільстві. Тож роль телебачення, соціальних мереж і інших медіа не можна недооцінювати. Це основні джерела найсвіжішої інформації, яка формує уявлення людей про події на фронті, у різних містах та в країні в цілому. Від того, як ця інформація подається і чи є вона правдивою, залежить моральний стан та продуктивність людей, рівень тривожності і страху.

Мова завжди була не тільки засобом комунікації, але і важливим відображенням різних контекстів, у яких вона функціонує. Пропонуємо розглянути лексичні та фразеологічних інструментів, які використовуються для вираження агресії під час війни. Ці слова звучать з телеекранів, ми вживаємо їх щодня і вони стають нормою для сучасного українця. Та мало хто замислюється як це відображає психологічний стан та контекст воєнних конфліктів. Є безліч слів-маркерів, які у довоєнному житті мали зовсім інше значення. Та зараз, у суворій реальності, наше світосприйняття дещо змінилось. Для прикладу слово «ракета» у довоєнний період асоціювалось здебільшого із космічною тематикою, але зараз у кожного українця це слово викликає страх та загрозу для життя, адже асоціюється тільки із ракетами, які росіяни випускають по наших містах. А от слово «верба» означало дерево і кожен на Великдень казав таку фразу : «Не я б'ю, верба б'є». Та після вторгнення слово «верба» більше асоціюється із українською системою залпового вогню. До речі, фраза із святкування Великодня теж, адже наші воїни б'ють окупантів. Слово «мопед» вживалося у значенні транспортного засобу скутера. Та зараз, у час війни, мопеди стали такими, які літають, тобто це слово використовують для позначення іранських дронів-камікадзе «Шахед», якими росіяни атакують мирні міста України. Слово мопед запропонували користувачі соцмереж і така назва одразу стала вірусною, адже ці дрони видають характерний звук, схожий

на двигун скутера. Але найбільш популярним словом, яке змінило своє значення під час війни стало «бавовна». Що означала бавовна до повномасштабного вторгнення? Тканину, волокно, яке має рослинне походження. Та після посилення української воєнної спроможності і ударів по російській інфраструктурі слово «бавовна» набуло нового значення: вибухи на російській території. Бавовну можна вважати уже крилатим висловом, в який українці вкладають всю ненависть та бажання помсти. Звідки пішов такий термін? Після серії вибухів у Белгороді, жителі міста давали інтерв'ю, у яких зазначали, що чули «хлопки», тобто вибухи. Українські користувачі мережі хутко переклали слово «хлопок», що з російської означає «бавовна» і таким чином вибухи почали позначатися назвою тканини. Фраза одразу стала вірусною, її підхопили телеканали, користувачі мережі. Таким чином війна змінила сприйняття багатьох слів.

Та ми не тільки змінили асоціації з деякими словами, а й почали частіше вживати у своєму мовленні фрази, які використовуються для передачі агресивних ідей та емоцій у воєнному спілкуванні. Наведемо декілька прикладів:

- "Ворог" та "противник" - Ці слова є загальними термінами для позначення осіб чи сил, які перебувають на протилежній стороні конфлікту. Вони є ключовими словами у воєнному дискурсі та набувають негативного забарвлення, підкреслюючи ворожнечу. Прикладом може слугувати фраза, яка ледь не щодня звучить із телеекранів: "Ворог атакує наші позиції." Одразу відчувається негатив та страх, адже атака несе за собою смерті та горе. Слово «ворог» викликає ненависть та бажання помсти.
- "Агресія" та "ворожнеча" - Ці слова використовуються для позначення ворожого впливу чи насильства. Вони вказують на негативний характер дій та намагаються підкреслити агресивний аспект

конфлікту. Приклад навести не важко, адже подібні повідомлення ми чуємо щодня: "Агресія супротивника призвела до великої кількості жертв." Знову негатив, напруження.

- "Атака" та "наступ" - Ці терміни вказують на активні дії, спрямовані на заволодіння територією або надання великої шкоди противнику. Вони є характерними для військових операцій та воєнного мовлення. Приклад у негативному контексті: "Ворожа атака була несподіваною." Та іноді слово «наступ» сприймають у позитивному значенні, якщо це наступ наших військ, а за ним стоїть визволення українських територій. Та навіть у час ейфорії від перемог приходить розуміння, якою ціною даються ці маленькі перемоги. Кожен метр української землі коштує життів, тому стан суспільства знову повертається до суму, страху та ненависті.

- "Провокація" та "порушення перемир'я" - Ці терміни використовуються для опису дій, спрямованих на провокування агресивних реакцій чи порушення мирних домовленостей. Вони підкреслюють намагання однієї сторони спровокувати конфлікт. Приклад: "Провокація з боку супротивника спричинила подальше наростання напруженості." Таке нерідко чути із новин, адже ворог дуже підлий і старається будь-якими способами знищити українську націю.

- "Бомбардування" та "бойові дії" - Ці терміни описують активні збройні дії, включаючи обстріли, бомбардування та сутички. Вони свідчать про насильницький характер конфлікту. Приклад: "Бомбардування міста призвело до смертей мирних жителів." Знову майже щоденна реальність українців. Те, що викликає страх за власне життя. Адже якщо поцілили у один будинок, наступного разу поцілять і у інший.

- "Окупація" - ця лексична одиниця вказує на військову анексію та контроль над чужою територією. Приклад: "Окупаційна влада змушує

населення оформлювати російські паспорти." Це свідчить про насильне насадження чужої волі, а також страх. Адже нерідко на окупованих територіях з людьми роблять жахливі речі.

- "Бій" - цей термін використовується для опису насильницьких дій на передовій між військами. Приклад: "Бій призвів до великої кількості поранених і загиблих." Слово викликає негатив, страх за життя, нерозуміння, як у сучасному світі може відбуватися щось подібне.

- "Повітряна тривога" та "укриття" – терміни, з якими українці познайомилися після повномасштабного вторгнення і які викликають занепокоєння та страх за власне життя. Приклад: «По всій Україні лункає повітряна тривога. Відійдіть від вікон або спустіться в укриття». Ці фрази асоціюються з ракетними обстрілами, смертями та відключеннями світла.

- "Відключення світла" та "блекаут" – з цими фразами дуже тісно українці познайомилися взимку 2022-2023 років, адже росіяни атакували енергетичну інфраструктуру, що призвело до погодинних та аварійних відключень світла. Приклад: «Окупанти знову обстріляли критичну інфраструктуру. У всіх областях України аварійні відключення світла». Саме ці фрази викликають ненависть та бажання помсти.

Ці та інші лексичні одиниці, які використовуються для вираження агресії у мові під час війни, відрізняються від мирного спілкування тим, що часто мають більш негативний тон та навантажені негативними емоціями. Ці слова позначають активні дії та військові терміни, відображають дії, в яких використовується сила і зброя, що відрізняється від мирного життя, та й загалом сам контекст війни є специфічним, що є нелегким для сприйняття людини, тому це відображається на психологічному стані кожного.

Військова лексика зазвичай містить слова та фрази, які безпосередньо відображають аспекти агресії, військової стратегії та бойових дій. Слова, такі як «атака», «оборона», «розгром», «бомбардування», «поранення» носять

інформативне навантаження та вказують на активність і насильство. Та саме слово «війна» також має виключно негативне забарвлення і саме по собі викликає страх, ненависть, тривогу.

Лексичні та фразеологічні одиниці, використовувані для вираження агресії у мові під час війни, можуть виявлятися дуже різними та варіюватися в залежності від подій та інших факторів.

3.2 Найпопулярніші фрази війни

Із збільшенням емоційної напруги, страху за своє життя, суспільству необхідно якимось чином вивільняти свої негативні емоції. Споглядання жахливих новин, щоденне відчуття тривоги та страх такого ж майбутнього призводять до психологічної напруги. Згідно з думкою Деніела Гоулмана, висвітленій у книзі «Емоційний інтелект», у суті тривоги лежить одна реакція – це напруження через ймовірну загрозу чи небезпеку [27, с.129]. У великому потоці новин про війну людина щодня відчуває страх за своє майбутнє і, звісно, не почуватися у безпеці. Кожен по-різному справляється із емоційною напругою: хтось відвідує психолога, перестає читати новини, комусь допомагають прогулянки чи книги, комусь музика чи фільми. Та часто свою емоційність, злість та тривогу люди виражають саме через слова. Як було досліджено у першому розділі, агресія і мова тісно пов'язані, адже саме завдяки словам ми виражаємо наші емоції. А у час війни вони здебільшого негативні. Звідси і виходить, що у стані постійної тривоги населення стало частіше використовувати емоційно сильні слова, матюки, інвективи, часто у дуже грубій формі. В екстримальних ситуаціях важко долати сильні емоції. Використання таких слів може допомогти виразити ці емоції і відчуття. Кожен бореться зі стресом по-різному, тому іноді така лексика може викликати сміх або сприяти спільному розумінню між людьми, особливо серед друзів або колег. Це може бути своєрідним способом підсилити взаєморозуміння. Або ж у деяких випадках нецензурна лексика може бути використана як спосіб виразити

біль чи фрустрацію, особливо коли людина стикається з фізичними чи емоційними болями. Нецензурна лексика стала прийнятною, особливо у перші дні повномасштабного вторгнення. Нецензурні слова лунали скрізь: у приватних розмовах, у соціальних мережах, з уст державних представників, у інтерв'ю та навіть на телебаченні ведучі не стримувались у своїх висловах. Хоча раніше телеэфір строго регулювався і подібні вислови не допускалися, або ж «запікувались». Виходить, що у час такої сильної емоційної напруги нецензурна лексика стала легалізованою.

Найяскравішим прикладом може слугувати фраза про російський корабель. 24 лютого російський крейсер «Москва» атакував острів Зміїний, де перебували українські прикордонники. Один із них вигукнув фразу, яка згодом стала культовою в українському суспільстві: «Русский военный корабль, иди на хуй!» Фразу швидко підхопили і уже наступного дня вона звучала практично всюди: у телеэфірі, у соцмережах, друкувалась на білбордах у містах України, клеїлась на машини, шилася на одязі, тощо. Суспільство перестало вважати це нецензурною лексикою, навпаки фраза стала крилатою і виступала прикладом незламності української нації. Навіть під час небезпеки і загрози смерті українці не побоялися послати окупантів. Згодом користувачі соціальних мереж вигадали ще одну фразу, поєднуючи відомий нам вираз про «русский корабль» із рядком з пісні Скрябіна. Фраза звучала так: «Люди як кораблі. Якщо руські, ідуть нахуй». Недивно, що подібні фрази використовують навіть діти, адже те, що раніше вважалось матом, зараз стало нормою у суспільстві. Та творчість із цією фразою пішла далі. Окрім білбордів були дорожні знаки, які вказували той самий напрямок. Навіть сервіс доставки Укрпошта випустив колекційну поштову марку «Русский военный корабль, іді...! Слава Україні!». Окрім цього писалися пісні з цією фразою, які звучали в українських чартах.

Та не одим кораблем відзначилися воєнні часи. Війна принесла сотні фраз, які стали культовими, які пам'ятатимуть ще довго після перемоги.

Пропонуємо проаналізувати найпопулярніші з них. На жаль, більшість із них містять інвективну лексику, адже саме таким чином найлегше висловити свої думки під час сильного емоційного напруження. Та й саме така лексика найчастіше відкликається у громадян, адже кожен відчуває те саме, вживання подібних слів дозволяє зрозуміти, що людина не єдина у таких думках, що подібне відчуває кожен. І навіть якщо не кожен озвучує подібні слова вголос, то у думках точно з'являються мати та нецензурні слова. Отже, ось найпопулярніші фрази повномасштабного вторгнення, які чув кожен українець і які лунали з телеекранів, соцмереж та уст різних людей:

- «Путін хуйло», - фраза, яка стала популярною в українському суспільстві ще задовго до повномасштабного вторгнення. Звучала вона ще із 2014 року, коли російська федерація зробила перші спроби окупації українських земель. Фразу кричали як слоган на футбольних матчах, а вперше вона прозвучала з уст вболівальників футбольного клубу «Металіст» у березні 2014 року. Згодом фраза стала мемом, отримала багато пісенних варіацій і є популярною досі. Цікаво, що використовують її не лише в Україні, а й далеко за межами. Цю фразу, як і всі матірні вислови відносять до обценної лексики. З цього вислову виникли і наступні, для прикладу таке поєднання букв, як «ПТН ПНХ», яке виступає евфемізмом, тобто пом'якшеним скороченням для того, щоб не вживати матірне сполучення «Путін пішов нахуй», що і означає ця фраза. Скорочення набуло великої популярності, друкувалось на білбордах, як і згодом фраза про російський корабель. Можна було зустріти машини із такими номерними знаками. Фразу друкували на одязі, вона звучала з телеекранів, у соціальних мережах.
- «Вова, єбаш їх, блять», - фраза, яка на початку повномасштабного вторгнення лунала всюди. Після емоційного звернення Олександра Поворозняка до президента України Володимира Зеленського, мережа вибухнула цитатами із цієї промови [28]. Варто зазначити, що обценна

лексика у однохвилинному зверненні лунала майже у кожному реченні. Підраховано, що у цьому зверненні 18 разів використані мати, а найчастіше вживається слово «блять». Очільник Інгульця дуже емоційно і невідбираючи слів висловлював свою думку про стан речей в Україні. Про посадовців, про гроші, втікачів та про свою підтримку президенту: «Такого президента не було й не буде...», « Я за тебе не голосував у першому турі, але я щас життя готов віддати». Користувачі соціальних мереж розібрали це інтерв'ю на гучні цитати, які озвучували те, що відчував та обдумував кожен. Ось декілька коментарів громадян під цим зверненням: «Просто всі слова які хотілось сказати - в одному відео, дякую!», «Замість 1000 непотрібних слів, людина сказала все по суті.», «Говорить від душі дядько! Слава Україні». Чому ці фрази стали такими популярними? Бо Олександр Поворознюк озвучив те, що думали тисячі українців, він потрапив у ту біль, яка турбувала кожного. Ненависть до росії, безлад у владі. Тому звернення вийшло таким емоційно-агресивним. Згодом, після виходу звернення, український Ютуб канал Мюслі UA наклав слова Поворознюка на музику, створивши хіт, який лунав з усіх чартів. «Цей трек – це крик душі не лише одіозного президента Футбольного Клубу "Інгулець" Олександра Поворознюка, а й мільйонів українців.», - пишуть автори про пісню [29].

- «Слава Україні! Слава нації! І пиздець російській федерації!». Ще одна фраза, автором якої став емоційний Олександр Поворознюк. У своєму зверненні до росіян він розповів, що тут, на нашій землі ми будемо вбивати кожного окупанта і закінчив промову цим висловом. Якщо гасло «Слава Україні! Слава нації!» вже давно ввійшло у лексику кожного українця, адже набуло популярності ще на початку ХХ століття, то закінчення з побажанням кінця для росії набуло вжитку саме після звернення. Цікавим є те, що навіть президент України Володимир Зеленський не опинився осторонь і у своєму зверненні за 3 червня 2022

року, на сотий день повномасштабного вторгнення сказав: «Слава Україні! Слава нації! І... Кожному відоме продовження» [30], натякаючи на цю популярну фразу. Згодом цю цитату використала співачка Jerry Neil у своїй пісні «Кохайтеся чорнобриві».

- «Цей день настав», - хоча у цій фразі немає прямих агресивних слів чи інвективної лексики, але приховану агресію і бажання помсти вона точно містить у собі. Часи війни показали єдність українського народу та те, що для українців немає нічого неможливого. Волонтерський рух вийшов на новий масштабний рівень. Фраза «цей день настав» належить Сергію Притулі, волонтеру, а в минулому телеведучому та гумористу. Свої збори донатів він розпочинає саме з цієї уже вірусної фрази. Та суть її полягає у тому, щоб зібрати кошти для наших військових і помститися російським окупантам. Саме до Сергія Притули в українців велика довіра. Для прикладу за три дні проєкт «Народний байрактар» зібрав 600 мільйонів гривень. Це був абсолютний рекорд волонтерських зборів, до якого долучалися всі: від дітей, до підприємців. Українці так мріяли зробити боляче окупантам, що зуміли зібрати таку суму за три дні. У результаті компанія «Bayraktar» надала безпілотники безкоштовно, а на кошти, зібрані на них, був придбаний супутник. Це довело усьому світу, а в першу чергу і самим собі, що українці готові на все заради перемоги. А цитата «Цей день настав» розірвала соціальні мережі та телепростір. Користувачі робили меми, запитували, коли збір на ядерну зброю і вкладали усю свою ненависть до росії у гумор та донати.

- «Упс! А що трапилось?» - саркастична фраза у відповідь на дурнуваті, фейкові заяви російського керівництва. Наприклад на брехню про «жести доброї волі», про відступи для перегруповання і так далі. Фраза використовується, коли російські війська розгромлюються українськими військовими, але московські пропагандисти твердять, що «нічого не трапилось». Таким чином українці насміхаються з окупантів,

запитуючи «уПС, а що трапалося», а у відповідь бачать «паники нет». До речі, вираз про паніку також використовується у саркастичному значенні, щоб посміятися з окупантів, які у своїх пропагандистських роликах розповідають, що ніякої паніки серед російських військових та населення немає, але наспраді картина протилежна. Мем став вірусним у мережі та новинних випусках 6 вересня 2022 року, під час контрнаступу ЗСУ у напрямку Балаклії, коли російські телеграм канали писали, що у Балаклії «никакой паники нет».

- «Хороший руський – це мертвий руський», - фраза, яка почала віруситися в українському інфопросторі завдяки громадському діячу та блогеру Сергію Стерненку. Сергій гостро критикував те, що деякі українці шукають хороших росіян, мовляв, що війну веде путін, а є й хороші люди там. На що відповів, що хороші росіяни справді бувають і це мертві росіяни. У цій фразі можна побачити усю ненависть до загарбників і бажання їм смерті. Фраза швидко поширилась і стала своєрідним гаслом у боротьбі за українську свободу.

- «Хватит курить где попало. Курите там, где ещё не попало» - ще одна саркастична фраза, яка завірусилась, була сказана президентом України Володимиром Зеленським 11 вересня 2022 року у його зверненні на двохсотий день повномасштабного вторгнення [31]. По-перше, у цій фразі міститься ненависть до окупантів. По-друге, президент висміює дурні заяви російської пропаганди. Адже після влучать по аеродромах росії та знищення їхньої авіації, російські ЗМІ повідомляли, що загорання відбувалося через куріння у забороненому місці. Виходить: росія запускає найдурніші фейки, щоб обманювати своїх громадян, українці відверто з них кепкують. Та навіть у жартах відчувається ненависть до цілої нації.

- «На жаль, сьогодні Путін не здох» - фраза розчарування для кожного українця. У соціальній мережі телеграм з'явився канал з назвою «Чи здох

сьогодні Путін?»), де щодня приходило повідомлення чи нарешті це відбулось. Від початку повномасштабного вторгнення і до сьогодні користувачі отримують те саме повідомлення, що, на жаль, ні.

- «Наша русофобія недостатня» - фраза, яку чув кожен українець. Часто її можна побачити на шевронах українських воїнів. Започаткував цю фразу блогер та активіст Сергій Стерненко, про якого вже згадувалось вище. І хоча слово «фобія» здебільшого означає страх, суть цієї фрази у іншому. Фобія також часто вживається у значенні ненависті. Тому Сергій Стерненко та усі, хто взяли цей вислів у свій вжиток, мають на увазі, що наша ненависть до всього російського завжди буде недостатньою. Ми не боїмось окупантів. Ми їх ненавидимо.

- «Добро пожаловать в ад» - фраза, сказана нардепом Олексієм Гончаренком за день до повномасштабного вторгнення. Процитуюмо частину промови для кращого розуміння: "Ми вас чекаємо із Джавелінами і зі зброєю в руках. І якщо ви сюди зайдете, ви звідси вже ніколи не вийдете - це ми вам обіцяємо. Добро пожаловать в АД", - звернувся він до російських окупантів [32]. Промова емоційна і набула популярності серед українців. Адже в цих словах відображається вся ворожість до окупантів.

- «Друга армія світу», саме такою вважала себе російська армія до повномасштабного вторгнення. Та зараз ця фраза - тільки саркастичний вислів, яким висміюють росіян. Адже те, як вони себе поводити, як виглядали і розмовляли показувало їх тільки зі сторони мародерів, гвалтівників та вбивць. Сюди ж можемо віднести неологізм «Чмоня», який вигадали українці, висміюючи зовнішній вигляд російських занарбників, яких українські військові взяли в полон. Та детальніше те, як ми називаємо ворога розглянемо у наступному розділі.

Звісно, крилатих та вірусних фраз під час війни з'явилося багато і тільки аналізуючи їх, можна писати цілу наукову роботу. Ми ж розглянули у цьому

розділі тільки ті, які тим чи іншим способом виражають агресію: пряму або приховану. Підсумовуючи усі фрази, можна зробити висновок, що прояв агресії є у кожній з них. Десь ця агресія пряма, виражена інвективами, десь прихована сарказмом, десь на перший погляд зовсім немає негативу, але у контексті розуміємо, що агресія у фразі присутня. Зрозуміло, що все, що стосується загарбників у народі викликати негатив, занепокоєння та бажання помсти. А негативні емоції найлегше виражати саме словами. Не дивно, що фрази із нецензурною лексикою швидко стають популярними і ширяться у суспільстві, адже автори озвучують те, про що думає кожен громадянин.

Та чому саме матами, лихослів'ям, інвективами найлегше виразити власні почуття?

По-перше, це емоційна виразність. Нецензурна лексика використовується для підсилення емоційного виразу. Коли люди вживають непристойні слова, вони можуть відчувати, що це допомагає їм краще виразити свої сильні почуття. Наприклад, слова, які містять образливий зміст, можуть бути використані для підсилення рівня гніву або роздратування. Обзиваючи інших, людина нібито скидає весь тягар власних емоцій на іншу персону. І неважливо, чи знайомі вони, чи це будь-яка пересічна людина. По-друге, за допомогою нецензурних слів людина може виражати емоційне вигорання. У сучасному суспільстві люди відчують значний стрес і тиск, а якщо брати до уваги українську націю, то війна неабияк впливає на психологічний стан кожного. Це може призвести до емоційного вигорання. Використання нецензурної лексики може бути способом відволіктися від стресу і знайти хоча б на деякий час вивільнення від негативних емоцій. По-третє, лихослів'я – це спосіб виразити реакцію на шокуючі ситуації. У разі шокуючих подій люди можуть вживати нецензурну лексику як спосіб виразити своє осудження або стан здивування. У контексті війни – це вираження шоків, страху та занепокоєння. Ще один варіант, чому люди вживають подібну лексику – це як спосіб приховати

слабкість. Деякі люди можуть використовувати нецензурну лексику, щоб виглядати сильними і владними в очах інших. Вони можуть сприймати вживання такої мови як спробу приховати свої власні незручності або слабкість. Звісно, важливо пам'ятати, що вживання нецензурної лексики може мати негативні наслідки. Це може образити інших людей, призвести до конфліктів та погіршити взаємини. У більшості випадків більш конструктивні способи виразу негативних емоцій, такі як відкрите спілкування, розмова з психологом або використання позитивних методів релаксації, можуть бути корисні для керування емоціями і подолання стресу. Та у час війни, коли щодня ми чуємо негативні новини, щодня переживаємо за своє життя та життя рідних, такий спосіб знаття напруги став прийнятним, про що можемо твердити, спираючись на приклади фраз, наведені у цьому розділі. Адже їх вживають як у приватних розмовах, так і посадові особи, ведучі, зірки, тощо.

Та варто зазначити, що війна принесла не тільки багато страху та страждань, вона показала ще незламність та єдність українського народу. Українці навіть у найстрашніший час знаходили і знаходять з чого посміятися, співають пісні, шукають світло у темні дні. Про це може свідчити уся та творчість, яка поширилась у воєнні дні. Ми створювали та поширювали жарти про більшість подій, ми насміхались з окупантів, ми підтримували бойовий дух і продовжуємо це робити. Більше того, незважаючи на легалізацію нецензурної лексики, можна сказати про розквіт української мови у воєнний період. Адже велика кількість громадян нарешті стали свідомішими і перейшли на рідну мову. Використовувати російське язичіє у розмовах стало соромно, а все більше людей почали вивчати українську. За даними соціологів, які провели опитування за підтримки програми MATRA у 2022 році, кількість громадян, які спілкуються українською мовою зросла до 71%. Для порівняння, у 2021 році ця цифра становила 64%.

3.3 Як ми називаємо ворога

У контексті війни є дуже важливим те, як ми називаємо ворога. Адже війна ведеться не тільки безпосередньо на фронті. У інформаційному просторі також важливо правильно вести боротьбу. Часто через мову ворожнечі дописи про агресію росії видаляються. Звісно, важко стримувати себе, коли мова іде про загарбників і навіть словами хочеться якнайсильніше образити і показати усю ненависть до цих нелюдів. Пропонуємо розглянути найпопулярніші слова, якими називають окупантів:

- Орки. Слово "орки" використовується для позначення фантастичних істот або раси, які часто зустрічаються в літературі, відеоіграх і фільмах жанру фентезі. Орки - це зазвичай агресивні і жорстокі створіння, які мають характерну зовнішність, таку як зелена шкіра, великі зуби, тваринне обличчя. Вони часто зображуються як воїни, звісно, у негативному значенні, адже виступають загарбниками. Слово "орки" часто асоціюється з творцем фентезі-літератури Дж.Р.Р. Толкіном, який використовував цих істот у своїх романах "Володар перснів". Власне саме йому і приписують вигадку цих істот. Зрозуміло, що для українців росіяни виступають тими самими орками: потворами, які прийшли на чужу землю у ролі завойовників. Вони агресивно лізуть, як та навала, а своєю поведінкою схожі виключно на потвор і далекі від будь-чого людського. Та, на жаль, росіяни реальні і щодня вбивають українців, а орки – вигадані персонажі, яким далеко до тих звірст, які творять реальні люди. Хоча людьми їх назвати важко.
- Свинособаки. Поєднання двох милих тварин (якщо брати до уваги їх окремо) виявилось дуже влучним і гидким описом російських окупантів. Адже асоціюється це слово виключно з брудом, гидотою і жахливим видовищем. Цікавим є те, що походить воно з німецької мови і є далеко не новим терміном. Німецьке слово «Schweinhunden» в перекладі на українську може звучати як «покидьок», але куди краще звучить дослівний переклад. Адже цей грубий образливий вираз німецькою

мовою складається з двох частин: "Schwein," що перекладається як "свиня," і "Hund," що означає "собака." Разом вони утворюють образливий термін, який може вживатися для вираження зневаги, гніву або презирства до іншої особи.

- Кацапи. Цікавим є те, що походження і значення цього слова викликає дискусію у лінгвістів. Є два твердження звідки походить це слово. Перше: поєднання двох слів «как» і «цап», через асоціацію, що росіяни носили бороду і були схожими на цапів. Друге, що на нашу думку є більш правдивим і повністю описує загарбників – це від тюрського слова «хассап», що означає «кат», «м'ясник». Цей термін має виключно негативне, лихе значення і чітко описує те, ким насправді є росіяни. Адже всі ті звірства, які вони чинили у мирних українських містах є прямим доказом, що нічого людського у них немає.

- Рашисти. Тут все дуже просто. Поєднання двох термінів, таких як «russia», тобто «раша» з англійської, що означає «росія» та «фашисти», яке використовується для позначення членів фашистської політичної або ідеологічної групи, яка відзначається авторитаризмом, націоналізмом, диктаторським устроєм та часто проявляє расистські та тоталітарні тенденції. Фашизм - це ідеологія, яка була особливо поширена в Німеччині під керівництвом Адольфа Гітлера у 1920-1940-х роках. Фашисти відзначаються диктаторським керівництвом, прагненням до авторитаризму, репресіями та розширенням влади через придушення політичних опонентів. Історично слово «фашист» вкорінилось у вжиток з часів Другої світової війни і неважко порівняти сучасну ідеологію росіян із минулою ідеологією німців. Саме тому така назва описує російське бачення світу і самих росіян.

- Русня. З приводу цієї назви окупантів точаться суперечки. Адже корінь «рус» більше ідентифікується з українцями через історичне підґрунтя. Адже Київська Русь – це українські землі. Звісно, росіяни дуже

люблять красти чужу історію, самі називають себе «руськими», звідки і пішло «русня». Хоча до вісімнадцятого століття їхні «болота» не мали визначеної назви. Та корінь «рус» немає нічого спільного із ними, тому пропонується замінити його на «рос», звідки і виходить «росня» замість «русня». Ось так за однією буквою ховається історичний контекст. Та, на жаль, наратив того, що росіяни – руські дуже сильно вкорінилися у лексику українців, тому найчастіше ми чуємо, як їх називають саме руснею, а не роснею.

- Москалі. Одне з найстаріших та історично підкреслених слів для назви окупантів. Ми ненавидимо і насміхаємось із росіян, вживаючи це слово. В українській мові давно вживається це слово і є вже достатньо фраз, які стали крилатими. Чого варте тільки Шевченкове:

«Кохайтесь, чорнобриві,
Та не з москалями,
Бо москалі — чужі люде,
Роблять лихо з вами...»

Або ж фраза, яка стала популярною під час подій 2013-2014 років: «Хто не скаче, той москаль». Чи прислів'я:

« -Тату, чорт лізе у хату.
-Нехай! Аби не москаль.»

Цікавим є те, що слово «москаль» використовували для позначення російських солдатів. Які впродовж історії вели себе як ті самі свинособаки, що і зараз.

- Ваньки. Згадуючи анекдоти, можна провести паралель і помітити, що типовим, дурнуватим персонажем-росіянином завжди є якийсь «Іванушка-дурачок». Окрім цього, типовим ім'ям окупантів, які прийшли на нашу землю є Ваня. У асоціації таке ім'я є зневажливим і чітко описує ту картину, яку ми бачимо перед собою: безглузді, дурнуваті дії окупантів, їхній зовнішній вигляд, тому типове ім'я показує їхнього

типового солдата, а враховуючи, що її тисячі, то і всю армію почали називати навалою ваньок. Та така назва не має нічого спільного із українськими Іванами.

- Чмоні. Така назва стала популярною у соціальних мережах після оприлюднення фото недолугого російського окупанта, якого взяли у полон українські захисники. Відбулося це на початку березня 2022 року. Окупант мав наскільки незграбний зовнішній вигляд, що фото з ним швидко стало інтернет-мемом, а російські окупанти отримали нову назву: «чмоні», яка походить від образливого слова «чмо», що означає морально обділену людину, яка зовнішньо викликає відчуття огиди та відрази.

- Зомбі. На початку слова зазвичай пишеться латинська «Z». Така назва походить від нездорового використання росіянами літери «Z», як символа їхньої агресії. Щодо слова «зомбі», то у фантастичних історіях і жахах, зомбі - це померлі особи, які відроджуються внаслідок якогось магічного, наукового або надприродного впливу. Зазвичай вони володіють обмеженими рухами та інтелектом та є підконтрольними керівникові зомбі. У поп-культурі та соціальних дискусіях термін "зомбі" може використовуватися як метафора для позначення осіб, які живуть монотонно та автоматично, без активності, ініціативи чи особистості. Це може вказувати на тих, хто діє бездумно, сліпо наслідуючи інших. Це слово чудово позначає те, наскільки росіяни засліплені своєю пропагандою і наче стадо сліпо вірить телевізору, владі. Вони не в змозі критично мислити та оцінювати ситуацію. Тому така аналогія правильно описує їхній народ.

Існує ще багато слів, якими описують росіян: покидьки, сволоти, марзоти, мати, будь-які лайки та образливі слова. Та часто у соціальних мережах та у телеефірах не можна називати навіть найгірших ворогів такими словами через цензуру та блокування контенту через мову ворожнечі. Тому ось синоніми, якими можна замінити слова, які ми наводили вище: загарбник, завойовник,

агресор, нападник, кривдник. Зрозуміло, що подібні слова для таких нелюдів є занадто лагідними і не описують всі ті жахливі речі, які росіяни творять на наших землях. Тому називати їх будь-якими найгіршими словами, які тільки здатні придумати люди – є цілком логічним явищем. Адже тільки справжні потвори можуть чинити такі злочини.

Висновки до розділу 3

У цьому розділі ми дослідили мовну агресію у час війни. Вдалося визначити важливі аспекти використання різноманітних слів у контексті війни та їх вплив на суспільство. Підсумовуючи усе вищесказане, можна дійти висновку, що у складні, кризові ситуації емоційне напруження зростає, а разом і з ним змінюється сприйняття світу та лексика, завдяки якій ми виражаємо власні переживання. Було зроблено висновок, що нецензурна лексика стала нібито легалізованою у суспільстві, люди почали більше матюкатися, вживати подібні слова у публічному просторі. Також варто звернути увагу на те, що фрази, які містили у собі обценну лексику набирали найбільшої популярності серед населення. Багато слів, які ми вживали у мирний час змінили своє значення у асоціативному ряді українців під час війни. Було проаналізовано найпопулярніші фрази війни та висловлювання, які характеризують підвищений ступінь напруженості в суспільстві, та показують ненависть до ворога.

Також було досліджено те, як українці називають ворога, які слова використовують у мовленні, щоб описати окупантів та які емоції це викликає. Варто зазначити, що війна триває не тільки на фронті, а також і у інформаційному просторі та мовному середовищі. Важливим є те, що незважаючи на високий рівень нецензурної лексики у щоденному вжитку, рівень української мови під час війни все одно зростає, адже щодня все більше українців вивчають рідну мову, переходять на щоденне спілкування нею.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі був проведений детальний аналіз типів мовних засобів, які використовуються для вираження агресії як у повсякденному житті, так і у медіа. Дослідження мало на меті розкрити різноманітність цих засобів, їхній лінгвістичний аспект та вплив на сприйняття і реакцію аудиторії. Було проаналізовано мовлення у телеефірі, контент телеканалів, агресивну поведінку героїв, новинні випуски, лексику війни та культуру мовлення.

В процесі написання наукової роботи було виявлено, що мовні засоби вираження агресії дійсно різноманітні та широко застосовуються. Вони включають в себе не лише слова та вирази, але й невербальні засоби, такі як міміка, жести, рухи, візуальну картинку, аудіо, звук, тощо. Це все спрямовано на підсилення емоційного впливу на аудиторію. Вербальні та невербальні засоби прояву негативних емоцій часто поєднуються та додають негативного забарвлення у процесі спілкування.

Проаналізовані мовні засоби вираження агресії були віднесені до різних типів і класифікацій, які ми визначили у розділі "Типологія мовних засобів вираження агресії". Виявлено, що вони можуть належати до прямого або непрямого прояву агресії, залежно від контексту та ситуації. Для прикладу прояви жорстокості, насильницької поведінки, фізична чи словесна агресія, спрямовані безпосередньо на опонента є зразком прямого прояву. Плітки, жарти, які стосуються людини, але поширюються без її присутності, неконтрольовані вибухи емоцій, пасивно-агресивна поведінка навпаки є свідченням непрямого прояву негативних емоцій.

У магістерській роботі наведено конкретні приклади, а також досліджено причини агресивної лексики, вживання інвективів, лайки, прокльонів, матів, тощо у мовленні. Усі приклади взяті із українського інфопростору, зокрема для аналізу використовувався контент телеканалів «1+1»

та «СТБ». Глядачі, які споглядають телешоу, у яких присутні сцени жорстокості, часто переймають поведінкові моделі та лексичні конструкції. Найчастіше такий вплив можна прослідкувати у дітей та підлітків, адже вони є менш стійкими до зовнішніх подразників та часто навчаються через споглядання.

Як показало дослідження, лінгвістичний чинник є надзвичайно важливим у вивченні питання агресивної поведінки, так як емоції та мовлення людини безпосередньо пов'язані. За допомогою слів ми вражаємо свої думки та розвантажуюмо емоційне напруження. Коли людину переповнюють емоції, вона не може контролювати потік слів, тому у стресових ситуаціях ми часто вживаємо нецензурну лексику, бо це допомагає знизити напруження.

Агресія на телебаченні має величезний вплив на глядачів і суспільство загалом. Мовні засоби вираження агресії на телебаченні можуть сприяти формуванню суспільної думки, настроїв, а також мовленнєвого середовища. Як було визначено, люди часто переймають моделі поведінки з телеекранів, особливо схильними до цього є діти. Аналіз українських телеканалів показав, що майже у кожній телепередачі присутні агресивні сцени, події яких викликають сильне емоційне збудження. Споглядаючи шоу на українських телеканалах, у кожному випадку можна зустріти приклади мовленнєвої агресії, що супроводжуються також іншими видами вираження агресії. У роботі наведені конкретні приклади вербальних та невербальних проявів агресії із новинних випусків, шоу та серіалів телеканалу «СТБ», що дало змогу проаналізувати мовлення героїв і виявити, який контент транслюється в ефірі.

У дослідженні висвітлені особливості вираження агресії під час війни. Виявлено, що мовні засоби можуть бути особливо насиченими та емоційними у стресово важких ситуаціях. Багато слів змінили своє значення у сприйнятті українців, окрім цього у повсякденному мовленні почали частіше з'являтися фрази, які є характерними для воєнного спілкування. Слова «ворог»,

«ворожнеча», «атака», «окупація», «бойові дії» та інші навантажені негативними емоціями, є важкими для сприйняття у воєнний час, адже асоціюються з болем, втратами та смертю. Нецензурна лексика під час війни стає повсякденною, її використовують практично всі особи, незалежно від віку, професії чи статусу. Найпопулярнішими стають фрази, які несуть емоційну розрядку, у таких виразах найчастіше присутня обценна лексика. Це дає змогу скинути напругу, тому для вираження емоцій у важкі часи, стає цілком нормальним вживати мати у публічному просторі, а не лише у приватних розмовах. Щобільше, крилатими стають фрази із сильним емоційним забарвленням, коли одна людина озвучує думки тисячі інших. У роботі проаналізовано найпопулярніші фрази війни і кожна з них містить собі ненависть та прояви агресії: прямі чи приховані.

Важливим аспектом під час війни є те, як ми називаємо та бачимо ворога. Слова, які ми використовуємо для опису загарбників завжди містять у собі той чи інший підтекст, який важливо розуміти. Тому окреме місце у дослідженні було виділене для аналізу слів, якими ми називаємо окупантів.

Магістерська робота висвітлила важливість дослідження мовних засобів вираження агресії у медіа та повсякденному житті, що є важливим для розуміння сучасних суспільних процесів і впливу на суспільну свідомість. Медіа та мовлення можуть впливати на наше сприйняття світу і поведінкові моделі. Це дослідження відкриває широкий простір для подальших пошуків, які можуть стосуватися розвитку алгоритмів моніторингу та аналізу медіа, підвищення медіаграмотності аудиторії, впливу мовних засобів на взаємини у суспільстві, а також розвитку мовленнєвої та культурної ситуації у країні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Велика українська енциклопедія. Агресія (психологія). URL:
<https://vue.gov.ua>
2. Buss, Arnold and Durke, Ann. An Inventory for Assessing Different Kinds of Hostility. *Journal of Consulting Psychology*. 1957. 343-380.
3. Форманова С.В. Інвективи в українській мові: дис... канд. філологічних наук: 10.02.01. Одеса, 2013. 450 с.
4. Перші серед лайливих. Ненормативна лексика як приносила всевітню популярність, так і приводила на лаву підсудних. URL:
<https://web.archive.org/web/20061005040039/http://www.zib.com.ua/article/1159782129809/>
5. Словник української лайки. URL: <https://drama.kropyva.ch/>
6. Філологиня Катерина Тимошенко. Українська лайка ІСНУЄ? URL:
<https://www.youtube.com/watch?v=ZYweNQjnmXA>
7. Грінченко Б.Д. Словарь української мови. Київ. 1907-1909. С. 411
8. Біблія. Новий завіт. Євангліє від Івана. пер. Іван Огієнко. 1988. Ів. 1:1–5
9. Люта українська лайка: чим замінити російські матюки. URL:
<https://osvitoria.media/experience/lyuta-ukrayinska-lajka-chym-zaminyty-rosijski-matyuky/>
10. Лист турецькому султану. URL: <https://osvitoria.media/experience/lyuta-ukrayinska-lajka-chym-zaminyty-rosijski-matyuky/>
11. Olweus, D. Bully/Victim Problems at School: Facts and Effective Intervention', *Journal of Emotional and Behavioral Problems*. 1996. 15–22.
12. Simmons, R. *Odd Girl Out: The Hidden Culture of Aggression in Girls*. New York: Harcourt. 2002.
13. Ekman, P. & Friesen, W. V. The repertoire of nonverbal behavior: Categories, origins, usage, and coding. *Semiotica*. 1969. 49-98.

14. Mehrabian, A. "Inference of attitudes from nonverbal communication in two channels". "Journal of Consulting Psychology". 1967. 31(3), 248-252.
15. Дослідження телевізійної аудиторії URL: <http://www.itk.ua/ua/page/faq>
16. Національна рада України з питань радіомовлення та телебачення. URL: <https://www.nrada.gov.ua/>
17. Архів розкладу передач телеканалів та радіо. URL: http://tvp.netcollect.ru/prog_local.php?local=ukraina&year=2022
18. Сімейні мелодрами. URL: <https://1plus1.video/semeynyie-melodramyi>
19. Говорить вся країна URL: <https://1plus1.ua/ru/govorit-vsa-kraina>
20. Жіночий лікар. Нове життя URL: <https://1plus1.video/zhinochij-likar-nove-zhittya>
21. Телеканал СТБ. URL: <https://www.stb.ua/ua/>
22. Телепрограма телеканалу СТБ. URL: <https://www.stb.ua/ua/tv/>
23. Childwise. Monitor report. URL: <https://www.childwise.co.uk/reports.html>
24. Bandura, A. Social Learning through Imitation. University of Nebraska Press: Lincoln, NE. 1962
25. George Gerbner. Leaves the Mean World Syndrome. 2006, Peace, Earth & Justice News
26. Robert A. Baron, Deborah R. Richardson. Human Aggression. 1993. 440
27. Деніел Гоулман. Емоційний інтелект. пер. з англ. С.-Л. Гумелької. Харків. Віват. 2020. 512 с.
28. Звернення Поворознюка до Зеленського. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=AdK-g2D3yBE>
29. Мюслі.юа. Мегамікс Поворознюк. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=64qSNiUmaAk>
30. 100 днів війни. Звернення Президента Володимира Зеленського до українців. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=vZtjTRBAWG8>

31.Звернення Володимира Зеленського за підсумками 200 днів повномасштабної війни. URL:

<https://www.youtube.com/watch?v=DeWfQztTGEA>

32.Гончаренко – солдатам РФ: "Добро пожаловать в ад! URL:

<https://www.youtube.com/watch?v=RsPTC15JI-4>